

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2025. április 22–24.
Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

A közel-keleti biztonsági helyzet változásának hatása a török EU-csatlakozásra

Jelige: *Kék mecset*

Pályamunka lezárásának időpontja: 2025. január

2025.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés – A kutatási téma behatárolása, aktualitása és az alkalmazott kutatási módszer	4
2. Törökország és az Európai Unió viszonyának alakulása a kezdetektől egészen napjainkig.....	6
2.1 A kezdetektől a csatlakozási tárgyalások megkezdéséig (1959-2005)	6
2.2 A csatlakozási tárgyalások	9
2.3 A török külpolitika jellemzői Ahmet Davutoğlu idején.....	11
2.4 Törökország és az Európai Unió az arab tavasz hálójában	16
2.5 A menekültválság hatása Törökország és az Európai Unió viszonyára.....	21
2.6 A 2016-os puccskísérlet hatása Törökország és az Európai Unió viszonyára .	25
3. következtetések	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4. Törökország és a NATO viszonya	27
4.1 A török-NATO kapcsolatok alakulásának történeti áttekintése	27
4.2 Töréspontok a felek viszonyában az 1990-es évektől napjainkig	29

1. BEVEZETÉS – A KUTATÁSI TÉMA BEHATÁROLÁSA, AKTUALITÁSA ÉS AZ ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZER

Jelen kutatásom alapvető célja meghatározni, hogy a tágabb geopolitikai összefüggés és a biztonságpolitikai helyzet alakulása hogyan hat Törökország európai uniós integrációjára. Munkám során nagy figyelmet szentelek arra a kérdésre, hogy Törökország – az Európai Unió (EU) számára is kiemelt jelentőségű – Közel-Keleten történő szerepvállalása milyen irányba mozditja a felek viszonyát. Emellett rávilágítok arra is, hogy Törökország milyen stratégiai szerepet tölt be az EU biztonsági érdekeinek védelmében, valamint milyen kihívásokkal néz szembe a csatlakozási folyamatot illetően a jelenlegi geopolitikai környezetben. Fontosnak tartom, hogy a különböző kérdéseket mind Törökország, mind pedig az Európai Unió perspektívájából vizsgálva is körbejárjam, hiszen csak így kaphatunk objektív képet az integráció alakulásáról. Kutatómunkám hipotézise, hogy napjainkban a megváltozott biztonságpolitikai helyzetben Törökországnak, mint a NATO előretolt bástyájának az európai biztonsági rendszerben betöltött szerepe felértékelődött.

A téma aktualitását adja, hogy Törökország manapság igen kiemelkedő figyelemnek örvendő geopolitikai helyzetének köszönhetően. A nemzetközi porondon betöltött pozíciója földrajzi elhelyezkedéséből adódóan igen különleges, hiszen Európa, a Balkán, a Földközi-tenger, Közép-Ázsia és a Közel-Kelet határán terül el, hídként összekötve ezen térségeket.¹ Az ország ellenőrzést gyakorol a Fekete-tengert a Márvány-tengerrel összekötő szorosok, a Boszporusz és Dardanellák felett. A két szoros létfontosságú a Fekete-tenger partvidékén található országok, különösen Oroszország és Ukrajna számára, mivel itt halad át olaj- és gabonaszállítmányaik nagy része, illetve az orosz flotta ezen az útvonalon keresztül tud kijutni a Földközi-tengerre.²

Törökország regionális energiabiztonsági hatalom, hiszen az Európát Ázsiával összekötő energiavezetékek egyik legfontosabb tranzitútvonala. Itt halad keresztül számos kaukázusi, közép-ázsiai és közel-keleti földgáz- és kőolajvezeték, mint például a TANAP, amely az azerbajdzsáni földgázt juttatja el Európába.³ Az ország ezzel hozzájárul Európa energiaforrásainak diverzifikációjához, csökkentve a kontinens orosz energiafüggőségét.

A Török Köztársaság kulcsszerepet játszik az európai bevándorláspolitikában, mivel földrajzi elhelyezkedése révén a Közel-Keletről és Ázsiából érkező migráció egyik fő

¹ Csicsmann László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, 2013. tavasz, 59.o.

² Pénzváltó Nikolett: *Törökország orosz rulettje*. MCC Press, Budapest, 2022, 41.o.

³ Tongori Zsófia: *Törökország szerepe az Európai Unió energiabiztonságában – Ankara földgáztranzitban rejlő lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés szerzői ismertetője. Budapest, 2020, 5.o.

tranzitországa. A 2016-os menekültügyi megállapodás értelmében több millió potenciális illegális bevándorlót tartóztat fel az EU-ba való belépéstől. Ezzel jelentős befolyással bír az európai migrációs politika alakítására és a migrációs nyomás kezelésére.

A NATO második legnagyobb hadseregével rendelkező tagállamaként katonai szempontból is nagy jelentőséggel bír. A Szövetség délkeleti szárnyának védelmét biztosítja. Katonai ereje, stratégiai bázisai – például az incirliki légi bázis – nélkülözhetetlenek a Közel-Keleten zajló konfliktusok kezelésében, a terrorizmus elleni harcban és a regionális stabilitás megőrzésében.

A téma aktualitását mutatja továbbá, hogy az Európai Unió Tanácsának soros elnökségi programjában is fontos szerepet kapott az EU-török együttműködés: *„az elnökségi trió továbbá együttműködésen és kölcsönös előnyökön alapuló – az Európai Tanács által meghatározott keretek közé illeszkedő – kapcsolatra fog törekedni Törökországgal.”*⁴ Az aktuális elnökségi trió tagjaként Magyarország programjában is említésre került a Törökországgal folytatott együttműködés mélyítésének jelentősége: *„Az Európai Tanács legutóbbi konklúziói nyomán a magyar elnökség ezért törekedni fog arra, hogy új lendületet adjon a közös érdekeken alapuló területeken történő stratégiai együttműködés mélyítésének és az EU-török politikai párbeszéd előmozdításának, figyelemmel Törökország tagjelölti státuszára is. Az elnökség nagy jelentőséget tulajdonít a ciprusi átfogó rendezési tárgyalások újrakezdésének és előrehaladásának, amely szintén erősítheti az EU és Törökország közötti együttműködést. A párbeszéd előmozdítása érdekében újra kell indítani a Társulási Tanács üléseit és a magas szintű párbeszédet. Cél a főképvisezőnek és a Bizottságnak az EU és Törökország közötti politikai, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok aktuális állásáról szóló közös közleményében foglalt ajánlásokról szóló egyeztetések napirenden tartása és előmozdítása, és Törökország EU-hoz való közeledésének támogatása.”*⁵

Számos nemzetközi konfliktusban meghatározó Törökország szerepvállalása, melyek közül kiemelkedik Szíria esete. Napjaink egyik legaktuálisabb híre, hogy a szíriai ellenzéki erők 2024. november 27-én megkezdett műveletei gyakorlatilag 11 nap leforgása alatt távozásra kényszerítették Bassár el-Aszad szíriai elnököt. Ankara 2011 óta kulcsfontosságú szereplője a szíriai eseményeknek, az Aszad-rezsim megdöntése mellett tevékenykedve. A feltételezések

⁴ Az Európai Unió Tanácsa: A stratégiai menetrend előmozdítása. A Tanács 18 hónapos programja (2023. július 1.-2024. december 31.) (2023.06.20.) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10597-2023-INIT/hu/pdf>, A letöltés dátuma: 2024.12.10.

⁵ Az Európai Unió Tanácsa 2024. második félévi magyar elnökségének programja. <https://hungarian-presidency.consilium.europa.eu/media/1zbt2e2b/2024-masodik-felevi-magyar-elnokseg-programja.pdf>, A letöltés dátuma: 2024.12.10.

alapján a sikeres HTS-offenzíva is török támogatással valósult meg. A kezdeti bizonytalanságok ellenére a HTS hatalomra kerülése várhatóan erősíteni fogja Ankara geopolitikai pozícióját.⁶

Dolgozatom elkészítése során a történeti-leíró módszerrel dolgoztam. Ennek megfelelően az események kronologikus fejlődésének részletes elemzésére, bemutatására törekedtem. A kutatás folyamán a témában fellelhető releváns hazai szakirodalmat széles körben felhasználtam. Emellett számos angol és francia nyelvű forrás elemzésével igyekeztem színesebbé tenni a dolgozat összetételét. Ez a többnyelvű forrásbázis lehetőséget teremtett számomra, hogy különböző nézőpontokat és értelmezési kereteket vonjak be az elemzésbe. A források jellegét tekintve is törekedtem a sokszínűségekre, hiszen feldolgoztam könyveket, folyóiratokat, tanulmányokat, sajtóközleményeket és az Európai Bizottság több jelentését is. A kutatás színvonalának növelése érdekében több alkalommal ellátogattam az Országgyűlési Könyvtárba, valamint jeles eredménnyel elvégeztem Dr. Prieger Adrienn Dóra adjunktus asszony *Törökország szerepe az európai integrációban* elnevezésű szabadon választható kurzusát, amelynek keretein belül, egy vendégelőadás alkalmával lehetőségem nyílt személyesen konzultálni Dr. Siska Katalin docens asszonnyal, aki hazánk egyik kiemelt Törökország kutatója.

2. TÖRÖKORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ VISZONYÁNAK ALAKULÁSA A KEZDETEKTŐL EGÉSZEN NAPJAINKIG

2.1 A kezdetektől a csatlakozási tárgyalások megkezdéséig (1959-2005)

„A törökök kitörölhetetlen nyomot hagytak Európa történelmében, és legalább annyira formáltak az öreg kontinenst – leginkább a Balkán-félszigetet – mint az európai népek a Közel-Keletet és Törökországot. E kapcsolatoknak köszönhetően Törökország elválaszthatatlanná vált Európától.”⁷

Törökország és az Európai Unió közötti igen speciális kapcsolatok kezdete 1959-re vezethető vissza, amikor is a Római Szerződések aláírása után Törökország jelezte társulási szándékát az akkor még Európai Gazdasági Közösség (EGK) néven működő egyesüléshez. A török elit számára ekkor még kifejezetten kíváncsinak tűnt, hogy az ország a társulás tagjává váljon, hiszen számos más nyugati szervezetnek (1949-ben az Európa Tanácsnak, 1952-ben a

⁶ Csiki Varga Tamás – Egeresi Zoltán – Háda Béla – Jójárt Krisztián – Kemény János – Pénzváltó Nikolett – Tóth Péter: Bassár el-Aszad bukásának lehetséges következményei. *Kutató Elemzések*, 2024/19., 12-13.o.

⁷ György Zoltán – Tóth Tibor: Törökország és az Európai Unió kapcsolatainak fejlődése és jövője. *Economica*, XII.évf., 3-4.sz. (2021), 30.o.

NATO-nak) is tagja lett abban az időszakban.⁸ Azonban a török számításokat meghíúsítva az EGK úgy ítélte meg, hogy az ország nem áll készen a csatlakozásra, így elutasította a kérelmet.

Törökország első jelentős lépése az európai integráció felé vezető rögzös úton az Ankarai Megállapodás (más néven társulási szerződés) aláírása volt, amelyre 1963-ban került sor. A Megállapodás 1964. december 1-én lépett hatályba, és két lényeges célkitűzést foglalt magába: egyrészt a vámunió fokozatos létrehozását Törökország és az EGK között, másrészt az ázsiai ország felkészítését a társuláshoz való csatlakozásra. A felek 1970-ben a Kiegészítő Jegyzőkönyv értelmében továbbfejlesztették az Ankarai Megállapodást.⁹

Az EGK Görögország után Törökországgal kötötte a második társulási megállapodást. Ezek a társulási egyezmények célként tartalmazzák az adott társult állam későbbi tagságát, és ezen túlmenően a tagállami státusz elnyerése érdekében a társult államot a majdani tagságra felkészítő intézkedéseket és feltételeket foglalnak magukban.¹⁰ Az ilyen jellegű társulás egyik kritériuma, és ezzel együtt a tagság alapfeltétele az európai államiság, tehát csakis az európai kontinens területén elhelyezkedő országok készíthetők fel a majdani tagságra. Vannak olyan vélemények, amelyek szerint az EGK Ankara esetében nem alkalmazta következetesen a fent említett kritériumot, hiszen az ország csupán 3%-a fekszik Európa területén.¹¹

Az 1970-es években Ankara európai integrációja megfeneklett, a felek között elhidegülni látszott a viszony. Ennek számos oka volt. Az 1973-as és 1979-es olajválságok és következményeik gazdasági válságba sodorták Európát, amelyből adódóan a nyugat-európai államok vízumkényszert vezettek be a török állampolgárokkal szemben, annak érdekében, hogy megakadályozzák a vendégmunkások folytonos beáramlását. Mindemellett az Európai Unió nem nézte jó szemmel Észak-Ciprus török megszállását 1974-ben. A meglévő feszültséget tovább fokozta a török hadsereg által 1980-ban elkövetett katonai puccs, ami végül az Ankarai Megállapodás felfüggesztéséhez vezetett.¹²

1981-ben Görögország elnyerte a teljes jogú tagságot, majd 1986-ban, Spanyolország és Portugália csatlakozásával 12 tagúra bővült az EGK. A déli bővítésen felbátorodva, 1987-ben Ankara is benyújtotta a tagság iránti kérelmét. Azonban a kérés ismét elutasításra talált. A Bizottság arra hivatkozott, hogy az EGK nem áll készen újabb tagok felvételére, illetve

⁸ Egeresi Zoltán: Enyhülés az EU és Törökország között. *KKI Elemzések*, E-2021/15., 3.o., https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/04/KE_2021_11_EU_TR_Enyhules_EU_Torokorszag_kozott_EZ.pdf (A letöltés dátuma:2024.05.14.)

⁹ Prieger (2018a) i.m. 56.o.

¹⁰ Uo. 53.o.

¹¹ Uo. 53.o.

¹² Pénzváltó Nikolett: Törökország és az Európai Unió – érdekek és értékek hálójában. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21.század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 193.o.

kifogással illetve az emberi és kisebbségi jogok helyzetét Törökországban, továbbá a Görögországgal való konfliktust a ciprusi kérdés kapcsán.¹³

A következő években Törökország egyetlen sikere az integráció tekintetében az volt, hogy 1995-ben vámunióra lépett az Európai Unióval, de az ebből következő engedményeket nem terjesztették ki minden áruciklusra.¹⁴

Az Európai Tanács 1997. december 12-13-i luxemburgi csúcstalálkozóján megerősítette, hogy Törökország jogosult az Európai Unióhoz való csatlakozásra. Az ázsiai országot felkészítendő a csatlakozásra, a Bizottság 1998 márciusában elkészítette az Európai Stratégiát Törökország számára. A stratégia a következő elemekből állt: az Ankarai Megállapodás által biztosított lehetőségek fejlesztése; a vámunió fokozása; a pénzügyi együttműködés végrehajtása; a jogszabályok közelítése és az uniós vívmányok elfogadása; részvétel, eseti alapon, egyes programok és egyes ügynökségek esetében.¹⁵

A régóta áhított áttörést végül a Bülent Ecevit-kormány tudhatta magáénak, hiszen az Európai Tanács helsinki csúcstalálkozóján 1999-ben Törökország elnyerte a tagjelölti státuszt. Ezt követően megkezdődtek az EU-tagsággal kapcsolatos politikai reformok és átalakítások, amelynek részeként a török Btk. felülvizsgálatát, egy új török Ptk. elfogadását, a bírói függetlenség elmélyítését, valamint a szólás és egyesülési szabadság növelését jelölték meg.¹⁶

Az Európai Tanács 2001-ben elfogadta a „Csatlakozási partnerség a Török Köztársasággal” elnevezésű határozatát, amely új lendülettel szolgált Ankara számára, hiszen tartalmazta a csatlakozási folyamat sikerességéhez szükséges feltételeket, irányelveket, célokat és prioritásokat. Erre a dokumentumra válaszul a Török Minisztertanács – szintén 2001-ben – határozatot fogadott el „Török Nemzeti Program az Acquis Elfogadására” címmel, amelyben Ankara kötelezettséget vállalt a török jogszabályok uniós joggal való harmonizálására.¹⁷

E dokumentum elfogadását követően „négy alkotmánymódosításra, nyolc jogharmonizációs csomag elfogadására és számos törvény megalkotására került sor. Ebben az időszakban ratifikálta Törökország – egyebek mellett – a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányát, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányát és az EJEE 6. kiegészítő jegyzőkönyvét.”¹⁸ Ezen felül Törökország jó néhány emberi jogi egyezményhez

¹³ Dr. Kertész Dr. Váradi Szilvia: Az Európai Unió bővítésének jogi aspektusai. PhD értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Szeged, 2013, 104.o.

¹⁴ Egeresi (2021) i.m. 3.o.

¹⁵ Prieger (2018a) i.m. 58.o.

¹⁶ Uo. 62.o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

is csatlakozott. Eltörölték a halálbüntetést békeidőben,¹⁹ továbbá felülvizsgálták a terrorellenes törvényt és megkezdődött a töröktől eltérő nyelven történő műsorsugárzás.²⁰

A felsoroltakon túl, a közeledés lényeges eleme volt még, hogy a 2002-es novemberi parlamenti választások az AKP (Igazság és Fejlődés Pártja) győzelmével zárultak. Törökország újdonsült miniszterelnöke: Recep Tayyip Erdoğan leszögezte, hogy kormánya számára kiemelt fontossággal bír a csatlakozási tárgyalások mihamarabbi megkezdése.²¹

Az Európai Bizottság, a jogi és igazságszolgáltatási területen történő előrelépést látva, 2004-ben bejelentette, hogy az ország teljesítette a koppenhágai kritériumokat²² és javaslatot tett a csatlakozási tárgyalások megnyitására, amelynek időpontjául az Európai Tanács 2005. október 3-át jelölte meg.²³

2.2 A csatlakozási tárgyalások

A hidegháború évei alatt az európai elit nagyrésze Európa részének tekintette Törökországot, azonban a 2000-es évek elején ez a gondolat megkérdőjeleződni látszott. Valéry Giscard d'Estaing egykori francia elnök szavaival élve: *„Törökország nem európai ország, a fővárosa nem Európában van. [...] egy másik kultúra, másik életmód része, és integrációja Európa végét jelentené.”*²⁴ A török csatlakozással kapcsolatos aggályok egyre általánosabbá és elterjedtebbé váltak a tagállamok körében. A politikai vezetők nyilatkozataiban rendre helyet kapott a tárgyalási folyamat nyitott végű jellegének hangsúlyozása, amely veszélybe sodorta Törökország teljes jogú tagságának lehetőségét.²⁵ A speciális partnerség legfőbb támogatói Németország, Franciaország és Ausztria voltak. Egeresi Zoltán elemzésében olvasható, hogy aggodalmakat az *„ország 80 milliós fős népességének nagysága, a gazdaság fejletlensége és a korrupció, a jogállamiság és a demokrácia állapota, a civil-katonai kapcsolatok, a geopolitikai kihívások és a kulturális és vallási különbségek”* táplálták.²⁶ Ankara ledöbbenve szemlélte a

¹⁹ Uo.

²⁰ Pénzváltó (2016) i.m. 194.o.

²¹ Uo.

²² Az Európai Közösség a keleti bővítéssel járó nyomás hatására 1993-ban három feltételt szabott az újonnan csatlakozni kívánó országok számára: demokrácia, jogállamiság, emberi és kisebbségi jogok védelme; működő piacgazdaság, amely elbírja a belső piaci versenyt és a piaci erők nyomását; a politikai és a gazdasági és monetáris unióval járó kötelezettségek vállalása.

²³ Prieger (2018a) i.m. 63.o.

²⁴ Pénzváltó (2016) i.m. 194.o.

²⁵ Uo. 194-195.o.

²⁶ Egeresi Zoltán: Törökország: (de)európaizálódó tagjelölt? In: Koller Boglárka-Ördögh Tibor: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 259-260.o.

körülötte zajló eseményeket, amelyek még soha nem látott mértékben vonták kétségbe az ország európaiságát.²⁷

A nehézségek ellenére a csatlakozási tárgyalások 2005 októberében megkezdődtek. A csatlakozási folyamat az úgynevezett *screening* eljárással indult, az egyes tagjelöltekre szabott tárgyalási keretben rögzített fejezetekről. Az átvilágítás folyamata egy évet vett igénybe, tehát 2006 júniusában lezárult. Az *acquis*-t – a korábbi 31 helyett – 35 fejezetre osztották, amelynek egyik oka az igazságszolgáltatás és emberi jogok témájának bevezetése volt.²⁸

Az Európai Unió történetében egyedülálló volt, hogy 2006-ban a Törökországgal folytatott csatlakozási tárgyalásokat 8 fejezet tekintetében felfüggesztették, amelyek a következők voltak: áruk szabad mozgása; vállalatalapítás joga és a szolgáltatások szabadsága; pénzügyi szolgáltatások; mezőgazdaság és vidékfejlesztés; halászat; közlekedés; vámunió; külkapcsolatok.²⁹ A döntés egyrészt a nacionalizmusra, a kisebbségekkel szembeni diszkriminációra és a katonaság erős politikai befolyására hivatkozva született meg. Ennél azonban lényegesen nagyobb jelentőséggel bírt, hogy Ankara nem teljesítette a ciprusi konfliktus megoldásával kapcsolatos vállalásait.³⁰

Törökország 1974 nyarán elfoglalta Ciprus északi részét, miután a görög ciprióták megpróbálták egyesíteni a szigetet Görögországgal. Ezt követően 1983-ban kikiáltották az Észak-Ciprusi Török Köztársaságot, amelyet a mai napig hivatalosan csak Törökország ismer el.³¹

A török politikai vezetők tisztában voltak azzal, hogyha Ciprus uniós tagállam lesz, anélkül, hogy a súlyos nézeteltéréseket rendeznék, bizonyosan minden eszközzel a török integráció útjába fog állni. Így 2004-ben népszavazást tartottak a két szigetrész egyesítéséről, azonban az ENSZ égisze alatt megalkotott Annan-tervet a görög ciprióták 75%-os aránnyal leszavazták (a török szigetlakók 65%-a igennel voksolt), tehát Ciprus anélkül lett az Európai Unió tagja 2004-ben, hogy a megosztottságot felszámolták volna.³²

2006-ban az 1963-as EK-török társulás rendelkezéseit a kiegészítő jegyzőkönyv értelmében kiterjesztették az új EU-tagállamokra, tehát a szigetországra is. Azonban Törökország határozottan kitartott álláspontja mellett, amely szerint nem hajlandó elismerni a

²⁷ Péntzváltó (2016) i.m. 194.o.

²⁸ Dr. Kertészné i.m. 244-255.o.

²⁹ Chaturvedi, Archana: Turkish Accession Prospects to the EU in the Current Scenario (2013.12.23.) <https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9199/working-paper-archana-chaturvedi0.pdf> (A letöltés dátuma: 2023.06.01.)

³⁰ Dr. Kertészné i.m. 255.o.

³¹ Dr. Balázs Péter: Az Európai Unió külpolitikája. Wolters Kluwer Hungary Kft. Budapest 2019, https://mersz.hu/dokumentum/YOV1618_163 (A letöltés dátuma: 2024.06.05.)

³² Péntzváltó (2016) i.m. 195.o.

Ciprusi Köztársaságot, így a jegyzőkönyvet sem írta alá.³³ Ez a lépés még tovább mélyítette a felek közt tátongó szakadékot.

Az Európai Unió továbbá kötelezte Ankarát arra, hogy kikötőit és reptereit nyissa meg a ciprusi hajók és repülőgépek előtt, hiszen máskülönben egyoldalúan korlátozná a vámunió által biztosított szabadkereskedelmet.³⁴ Végül megegyezés hiányában az Európai Tanács a fent említett 8 fejezetet a konfliktus megoldásáig blokkolta, majd 2009-ben Nicosia további ötöt: munkavállalók szabad mozgása; energiaügy; igazságszolgáltatás és alapvető jogok; jogérvényesülés, szabadság és biztonság; oktatás és kultúra; külpolitikai, biztonságpolitika, védelmi politika.³⁵

2007-ben Franciaországban Nicolas Sarkozy került hatalomra, amely a kapcsolatok további elhidegülését jelentette, tekintve, hogy Sarkozy intenzíven ellenezte a török EU-tagságot. Sőt a kérdés a választási kampányában is kiemelkedő helyet kapott. Ellenszenvét alátámasztva, Franciaország ugyanebben az évben újabb 5 fejezet (mezőgazdaság és vidékfejlesztés; gazdasági és pénzügyi jog; regionális politika és a strukturális eszközök koordinációja; pénzügyi és költségvetési rendelkezések; intézmények) befagyasztását hirdette ki.³⁶ Sőt, a Sarkozy kezdeményezésére 2008-ban elindult Unió a Mediterráneumért elnevezésű kezdeményezés egyik lényeges célja az lett volna, hogy az uniós tagság helyett egy különleges partnerkapcsolatot kínáljon a török félnek.³⁷ A török-francia kapcsolatok egyébként François Hollande idején kezdtek stabilizálódni. A francia köztársasági elnök a „regionális politika és a strukturális eszközök koordinációja” elnevezésű fejezetet újraindította.

Egészen napjainkig a 35 fejezetből csupán 16-ot nyitottak meg, amelyek közül a „tudomány és kutatás” területe tekinthető ideiglenesen lezártnak.³⁸

2.3 A török külpolitika jellemzői Ahmet Davutoğlu idején

A 2002-es parlamenti választások során egy szélsőjobbboldali, konzervatív, iszlamista gyökerű párt került hatalomra Törökországban: az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP). Az AKP

³³ Dr. Balázs Péter: Az Európai Unió külpolitikája. Wolters Kluwer Hungary Kft. Budapest 2019, https://mersz.hu/dokumentum/YOV1618_163 (A letöltés dátuma: 2024.06.05.)

³⁴ Dr. Kertészné i.m. 255.o.

³⁵ Paul, Amanda: Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married? (2015.07.08.) [Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married?](https://www.boell.org/en/turkey-eu-relations-forever-engaged-never-to-be-married) | Heinrich Böll Stiftung | Brussels office - European Union (boell.org) (A letöltés dátuma: 2024.06.07.)

³⁶ Pénzváltó (2016) i.m. 195.o.

³⁷ N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz. A Közel-Kelet Átalakulása*. Osiris Kiadó-Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015, 204.o.

³⁸ European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR): Törkiye https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/turkiye_en (A letöltés dátuma: 2024.06.09.)

kiválóan ismerte fel az EU-csatlakozás nyújtotta lehetőségeket, éppen ezért politikájának kezdeti éveit az európai uniós csatlakozás határozta meg.³⁹ Az alapvetően vidéki, konzervatív, vallásos szavazóbázisra támaszkodó párt az EU-s csatlakozás hatására véghez vitt reformokkal a liberálisabb értékrendet valló választók szimpátiáját is elnyerte.⁴⁰ Ezen felül a párt belső legitimációját a kezdeti években megvalósított intenzív gazdasági fellendülés és növekedés adta. (Törökország egyébként tagja a világ legnagyobb gazdaságait tömörítő szervezetnek: a G20-nak.)⁴¹ Ez az AKP által realizált gazdasági felvirágoztatás lett a későbbiekben a külpolitikai aktivitás alapja is.

Az AKP külpolitikai irányvonalának meghatározásában kiemelkedő szerepet töltött be Ahmet Davutoğlu, aki 2003-tól az akkor még miniszterelnöki posztot betöltő Recep Tayyip Erdogan külpolitikai főtanácsadójaként, 2009-től külügyminiszterként⁴², majd 2014 és 2016 között miniszterelnökként tűnt fel a török politikai életben. Főbb gondolatait 2001-ben megjelent *Stratégiai mélység* című könyvében foglalta össze, amely átfogó képet ad a török geostratégiai gondolkodásról.

A szerző szerint egy ország világpolitikában betöltött szerepét a geostratégiai elhelyezkedése, valamint a történelmi-kulturális öröksége, kötődése határozza meg. Davutoğlu úgy véli, országa számára mindkét tényező rendelkezésre áll, hiszen a Balkán, a Közel-Kelet, a Kaukázus, a Fekete-tenger és a Földközi-tenger térségeit összekötő államként⁴³ stratégiaiilag kiemelt fontosságú helyen fekszik, a muszlim világot egyesítő Oszmán Birodalom örököseként pedig szoros történelmi-kulturális összeköttetésben áll a térség államaival.⁴⁴ E két tényezőt, illetve Törökország gazdasági és katonai potenciálját figyelembe véve, az ország alkalmas arra, hogy regionális vezetővé váljon.⁴⁵

Az új külpolitikai irányvonal értelmében Törökország többé nem az elszenvedője, hanem a formálója, alakítója a régióban zajló eseményeknek. Éppen ezért már nem passzivitást sugalló „hídszerepet” tulajdonít magának, hanem centrumországgént azonosítja magát, amelynek önálló, határozott külpolitikai elképzelései és célkitűzései vannak.⁴⁶ Ahmet Davutoğlu megfogalmazásában: „*Törökország semleges volt, híd volt. Nem szeretem a híd kifejezést. A híd*

³⁹ Pénzváltó (2022) i.m. 72.o.

⁴⁰ Uo. 62.o.

⁴¹ Uo. 39-41.o.

⁴² Bülent Aras: Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *SETA Policy Brief*, May 2009, Brief No: 32, 3.o.

⁴³ Pénzváltó (2022) i.m. 41.o.

⁴⁴ Siska Katalin: Gondolatok a török külpolitika 21.századi útkereséséről. *JURA*, 2018/1, 429.o.

⁴⁵ Balogh István – Egeresi Zoltán – N. Rózsa Erzsébet – Rada Csaba – Szalai Máté: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai. *MKI-Elemzések*, 2013/9, 2.o.

⁴⁶ Biró Dávid: Ahmet Davutoğlu doktrínája és a török külpolitika átalakulása. *Öt Kontinens*, 2018/2, 305.o.

*egy passzív entitás két fél között. Két oldal van, és te vagy a híd. Nem, mi részei vagyunk mindkét oldalnak. Részei vagyunk minden eseménynek.”*⁴⁷

A Davutoğlu-féle külpolitika elemei a következők szerint csoportosíthatók:

1. multidimenzionális külpolitika;
2. problémamentes viszony a szomszédokkal;
3. a liberalizmus, biztonság és a demokrácia összeegyeztetése, és ezen értékek közvetítése a régióban;
4. aktív diplomácia;
5. a regionális gazdaságok kölcsönös függősége.

A multidimenzionális külpolitika értelmében Törökország felélénkítette külpolitikai kapcsolatait a korábbi években elhanyagolt közvetlen földrajzi környezetével: a közel-keleti térséggel. A régióval való intenzív együttműködésnek stabil alapot biztosított a közös történelmi-kulturális örökség és a muszlim identitás.⁴⁸ A Közel-Keleten túl, Ankara számára felértékelődött számos afrikai és latin-amerikai ország is. Jó néhány afrikai csúcstalálkozóra került sor, kiemelt számú afrikai vezető részvételével, valamint a 2000-es évek közepén és végén 36 nagykövetséget nyitottak meg Afrikában és Latin-Amerikában. Az ezen térségek felé irányuló közeledés nem jelentette a Nyugattól való elfordulást, azonban csökkentette annak jelentőségét. Míg korábban a Nyugattal fenntartott külkapcsolatok voltak a legfontosabbak, mostanra egyé váltak a sok közül.⁴⁹ Törökország felismert a külkapcsolati lehetőségeinek diverzifikálásában rejlő lehetőségeket. Ahogyan Pénzváltó Nikolett könyvében olvashatjuk: *„Azáltal, hogy az ország minél több szereplővel együttműködik, nem függ túlzottan egyetlen másik államtól sem, és szükség esetén viszonylag könnyen tud ellensúlyt építeni az érdekeit veszélyeztető erőkkel szemben. Az aktív szerepvállalás – amellet, hogy Törökország így a legtöbb kérdésben megkerülhetetlenné teszi magát – egyben már a nagyhatalmi szerep képét alapozza meg.”*⁵⁰

Az AKP a „zéró probléma” doktrína jegyében – a korábbi török kormányok hagyományaival szakítva – felhagyott a környező arab és perzsa országokkal folytatott rideg külpolitikával, helyette a közös történelmi örökségre és a kulturális hasonlóságokra hivatkozva szoros együttműködésbe kezdett szomszédaival. Ez az új politikai irányvonal a lehető

⁴⁷ Speech Delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey, in the University of London School of Economics and Political Science, 2013.03.07. <https://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-h-e-ahmet-davutoglu-minister-of-foreign-affairs-of-turkey-in-the-university-of-london-school-of-economics.en.mfa> (A letöltés dátuma: 2024.10.13.)

⁴⁸ Pénzváltó (2022) i.m. 75.o.

⁴⁹ Uo. 76.o.

⁵⁰ Uo.

legkevesebbre kívánta redukálni a szomszédos régióban megjelenő problémákat és nemzetközi konfliktusokat. Emellett lényeges eleme volt még a térség gazdasági aktivitásának, jólétének növelése és a turizmus fellendítése, amelyet kölcsönös gazdasági függőség, illetve szabadkereskedelmi övezetek kialakításával kívántak elérni.⁵¹ 2010-2011-ben a török kormány – a térségben korábban megkötött vízummentességi megállapodásokra alapozva – megpróbálkozott egy vízummentes övezet létrehozásával is, amelynek alapjául a schengeni övezet szolgált. A terv azonban megghiúsult.⁵² A „zéró probléma” politika ennek ellenére is meghozta a várt eredményeket: Törökország kapcsolata javult a szomszédos országokkal (kivételt képez Izrael és Örményország), a török kormány ösztönözte a politikai integrációt, a termékek és szolgáltatások szabad áramlását a térségben. A regionális gazdasági kapcsolatok intenzívebbé váltak, Törökország diplomáciai és politikai befolyása megnőtt.⁵³

Ha a Davutoğlu-féle török külpolitikáról esik szó, mindenképpen meg kell említeni az úgynevezett „török modellt”, valamint annak terjesztését a régióban. A „török modell” esszenciáját az a tény adja, hogy Törökország a szekuláris berendezkedésével, plurális demokráciájával és piacgazdaságával egyedülálló a muszlim világban. Ebből kifolyólag Ankara ezen modell népszerűsítésére törekszik a térség olyan államaiban, amelyek politikai és gazdasági átalakuláson mennek keresztül. Az, hogy 1999-ben Törökország elnyerte a tagjelölti státuszt gyakorlatilag a „török modell” EU (és a Nyugat) általi elismerését jelentette.⁵⁴ Ez szintén példaértékű volt az arab iszlamista pártok számára.⁵⁵

Davutoğlu kiemelt hangsúlyt fektetett a puha hatalmi eszközök (*soft power*) alkalmazására. Ennek egyik eleme a nyilvános diplomácia. 2007-től kezdődően sorra nyíltak a Yunus Emre intézetek, amelyeket elsősorban azzal a céllal hoztak létre, hogy népszerűsítsék a török nyelvet, kultúrát, történelmet, ezáltal növelve Törökország presztízsét, hitelességét és elismertségét a világban.⁵⁶ Ezen intézetek lehetőséget kínálnak török nyelvkurzusokon való részvételre is, amely előkészíthet egy esetleges törökországi továbbtanulást.⁵⁷ 2010-ben megalapították a Nyilvános Diplomáciáért Felelős Irodát, amelynek feladata *„a megerősödött Törökország új narratívájának kommunikációja, a gazdaságilag, katonailag erős, kulturálisan befolyásos, demokratikus és stabil intézményrendszerrel rendelkező ország képének*

⁵¹ Bihari i.m. 8.o.

⁵² Siska i.m. 429.o.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 430.o.

⁵⁵ Balog – Egeresi – N.Rózsa – Rada – Szalai i.m. 5.o.

⁵⁶ Yunus Emre Enstitüsü: Yunus Emre Institution [Yunus Emre Institute | Türkiye - Merkez](#) (A letöltés dátuma: 2024.10.14.)

⁵⁷ Balog – Egeresi – N.Rózsa – Rada – Szalai i.m. 6.o.

közvetítése.”⁵⁸ Emellett a – korábban említett – régióban megkötött vízummentességi megállapodásoknak is volt nyilvános diplomáciai hozadéka, hiszen hatásukra egyre több turista látogatott el Törökországba a környező országokból.⁵⁹

A török *soft power* további lényeges eleme, hogy az ország számos nemzetközi konfliktusban vállalt/vállal aktív közvetítő szerepet. Ez már évtizedek óta előszeretettel alkalmazott módszer volt a külkapcsolatokat alakító török politikusok körében, azonban a csúcspontot Davutoğlu idején sikerült elérni. Ankara mediátorként volt jelen – többek között – a Hezbollah vezette libanoni ellenzék és a libanoni kormány között 2008-ban létrejövő dohai megállapodáshoz vezető eseményekben; Szíria és Irak, valamint Szíria és Izrael közötti párbeszéd megvalósításában⁶⁰, továbbá Irán és a nyugati világ közötti tárgyalások kivitelezésében.⁶¹ Törökország sikerességét közvetítőként egyrésről az adja, hogy a konfliktusban érintett összes felet bevonja a problémarendezésbe, másrésről pedig szükséges, hogy a felek elismerjék Ankara mediátori szerepét és semlegességét. Utóbbival kapcsolatban nagy előnyt jelentenek Törökország kulturális, vallási, nyelvi gyökerei és többes (nyugati, közel-keleti, közép-ázsiai) identitása.⁶²

A puha hatalmi eszközök harmadik dimenziója a támogatási, fejlesztési és segélyezési politika. Az AKP hatalomra kerülését követően intenzív gazdasági növekedés indult el az országban, amely megfelelő körülményeket teremtett a nemzetközi anyagi segítségnyújtáshoz. A finanszírozás középpontjában a természeti katasztrófák utáni helyreállítás és az oktatás fejlesztése áll. A segélyezés az államin túl a civil és magánszféra bevonásával történik. A fejlődő országoknak nyújtott támogatásért cserébe, Ankara bizonyos kérdésekben kölcsönös segítségnyújtást vár tőlük. 2009-ben például ezen országok szavazatával került be az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) nem állandó tagjai közé.⁶³

Davutoğlu felismerte, hogy a közel-keleti stabilitás fenntartásához kiváló eszköz a gazdasági interdependencia kialakítása. Emellett a szomszédos gazdaságok szorosabb együttműködése csökkentheti a nagyhatalmak által nyújtott anyagi támogatások szükségességét, ezzel is elősegítve a térség függetlenségét.⁶⁴ Éppen ezért, Törökország

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo. 8.o.

⁶¹ Siska i.m. 431.o.

⁶² Balog – Egeresi – N.Rózsa – Rada – Szalai i.m. 8.o.

⁶³ Uo. 7.o.

⁶⁴ Biró i.m. 294.o.

szorgalmazta a vízumliberalizációt és a szabadkereskedelmi övezetek kialakítását a régióban, hogy fellendüljön a kereskedelem, valamint a turizmus, ezzel növelve a gazdasági jólétet.⁶⁵

A Davutoğlu által megalkotott és kivitelezett török külpolitikai stratégia látványos sikereket ért el a kezdeti években. Ebből kifolyólag sok figyelmet kapott a nemzetközi porondon és a kritikus hangok is megjelentek. A szóban forgó török külpolitikai irányvonalat számos alkalommal illették a neo-oszmanista jelzővel, amelynek alapjául az tény szolgált, hogy a török külpolitikai aktivitás leginkább a volt oszmán területeken koncentrálódott.⁶⁶ A fogalom eredetileg Turgut Özal miniszterelnökségére vezethető vissza. A neo-oszmanizmus *„egy szellemi mozgalom, amely Törökország aktív és diverzifikált külpolitikája mellett állt ki az oszmán történelmi hagyatéokra támaszkodva. A mozgalom Törökországot a muszlim és a török etnikumú világ vezetőjévé és Eurázsia központi hatalmává kívánta tenni.”*⁶⁷

Ankara a neo-oszmanista értelmezést töretlenül visszautasítja, arra hivatkozva, hogy *„irredentizmust sejtet”*, azonban területi követelések helyett egyszerűen csak a környező államokkal való jószomszédi viszonyra törekszik.⁶⁸

A Davutoğlu-féle török külpolitika kiteljesedésének végül az arab tavasz által előidézett politikai folyamatok vetettek véget, amelyek hatására Törökországnak újra kellett pozícionálnia regionális helyzetét az átalakuló Közel-Keleten.

2.4 Törökország és az Európai Unió az arab tavasz hálójában

Az észak-afrikai és közel-keleti arab országokban végigsöprő arab tavasznak nevezett eseménysorozat 2010 decemberében robbant ki, amikor Tunéziában Mohammed el-Buazízi végső elkeseredésében nyilvánosan felgyújtotta magát, majd néhány nappal később belehalt sérüléseibe. Az incidenst követően az arab országokban futótűzként kezdtek terjedni a tüntetéssorozatok és forradalmak az autokrata vezetők menesztését, valamint rendszerváltást követelve. Egyiptomban, Tunéziában és Jemenben a tüntetők elérték céljukat és országaikban sikeres rendszerváltás ment végbe. Líbiában és Szíriában azonban már kevésbé volt sikeresnek tekinthető a megmozdulás, hiszen utóbbiban napjaink egyik legkomplexebb és legvéresebb polgárháborúját okozta.⁶⁹

⁶⁵ Siska i.m. 430.o.

⁶⁶ Bíró i.m. 299.o.

⁶⁷ Siska i.m. 429.o.

⁶⁸ Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 2017. tél, 81.o.

⁶⁹ Alföldy Zsigmond Péter: Az arab tavaszról röviden <https://ludovikacollegium.hu/2023/07/20/az-arab-tavaszrol-roviden-i/> (A letöltés dátuma: 2024.06.10.)

Az arab tavasz eseményei gyökerestül felforgatták a közel-keleti *status quo*-t, amely teljesen váratlanul és felkészületlenül érte a világ országait, beleértve Törökországot is. Ankarának újra kellett definiálnia a térségben addig igen hatékonyan alkalmazott külpolitikáját.

Ahogy az az előző fejezetben olvashattuk a 2002 óta hatalmon lévő AKP-kormány közel-keleti külpolitikája az arab tavaszt megelőző években a „zéró probléma” és a „stratégiai mélység” fogalmaira épült, amelyek kidolgozása az egykori török külügyminiszter, Ahmet Davutoğlu nevéhez köthető.⁷⁰ Ezen külpolitikai stratégia egyik alapvető célja volt, hogy Törökországot a térség központi, vezető államává tegye, hiszen Davutoğlu úgy vélte, országa – az Oszmán Birodalom örököséiként – képes arra, hogy muszlim regionális hatalommá váljon. További elképzelés volt még Ankara globális függetlenségének biztosítása és egy kiegyensúlyozott nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítése.⁷¹ Az említett külpolitikai irányvonal egészen 2011-ig kifejezetten sikeresnek volt mondható.

Azonban az arab tavasz által indukált folyamatok megmutatták a török külpolitika sebezhetőségét. A „zéró probléma” politika a szomszédos országok vasöklű diktátoraival kialakított jó kapcsolatokon alapult, de mivel pont ezek az autoriter rezsimek kerültek a 2010-2011-ben kitört forrongások kereszttüzébe, a török politikai döntéshozók válaszául elé kényszerültek. Törökországnak újra kellett értékelnie közel-keleti szerepvállalását, hogy geopolitikai súlyát figyelembe véve tudjon reagálni a régióban zajló kulcsfontosságú változásokra.⁷²

Ankara Tunéziában és Egyiptomban a rezsimellenes felkelések kezdetétől támogatta a felkelőket. Tunéziába 10 fős választási megfigyelő bizottságot delegált a választások sikeres megvalósításához, míg Egyiptom esetében Erdoğan török miniszterelnök volt az első nyugati vezető, aki távozásra szólította fel Mubarak egyiptomi elnököt.⁷³

Ezzel szemben Líbia és Szíria kapcsán a török vezetés eleinte kívárt és hezitált. A Líbiában befektetett 15 milliárd dollár értékű összeg, valamint a 25 ezer ott élő török állampolgár óvatosságra készítette Ankarát. Így a török kormány lényeges erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy tűzszünetre bírja Kadhafit és a felkelőket. A fordulópont végül 2011 májusában érkezett el, amikor Törökország hivatalosan is lemondásra szólította fel Kadhafit.⁷⁴

⁷⁰ Najslová, Lucia: Törökország az arab tavaszban és az európai télben. *Pro Minoritate*, 2011/ősz, 72.o.

⁷¹ Bihari Anna: Törökország új Közel-Kelet politikája és az arab tavasz. MA diplomamunka. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézete, Budapest, 2012, 7.o.

⁷² Uo. 9-10.o.

⁷³ Uo. 16.o.

⁷⁴ Uo. 17.o.

A legnagyobb fejtörést kétségkívül a szíriai események okozták. Szíria volt a „zéró probléma” doktrína legnagyobb sikertörténete. A felek közötti, eleinte ellenséges viszony idővel enyhülni látszott és jó néhány bilaterális megállapodás született, amelyek közül kiemelkedő volt a vízummentességi megállapodás, illetve a gazdasági kapcsolatok javítását célzó egyezmények. Továbbá a két ország Líbiával és Jordániával együtt szabadkereskedelmi megállapodást kötött. Sőt a felek közös katonai gyakorlatot is tartottak. Az együttműködés jelentőségét növelte a 877 kilométer hosszú török-szíriai határ is. A felsoroltakat figyelembe véve Erdoğan joggal gondolta azt, hogy jelentős diplomáciai befolyása van Bassár el-Aszad belpolitikai döntéseire, és meg tudja győzni a reformok szükségességéről, illetve a politikai válság békés rendezéséről, számításai azonban megghiúsultak.⁷⁵ Végül Törökország belátta, hogy saját, jól felfogott érdekében csatlakoznia kell a szíriai helyzetről kialakított nemzetközi állásponthoz, máskülönben elveszti a térségben gondosan kialakított *soft power*-jét. A fordulat után Törökország sokkal élesebben kezdte bírálni a szíriai rezsimet, mint a nemzetközi közösség többi tagja.⁷⁶

Összességében elmondható, hogy a török kormány az arab tavasz legnagyobb támogatója lett, hiszen felismerte, hogy a Közel-Kelet átalakulása páratlan lehetőséget teremtett számára, hogy „regionális középhatalmi szerepében exportálhassa saját politikai, társadalmi, gazdasági berendezkedését és kultúráját a demokratizálódás és a piacgazdaság kiépítése előtt álló arab országokba.”⁷⁷ Ugyanakkor Ankarának óvatosan kellett lavíroznia, hogy anélkül tudja terjeszteni a török modellt, hogy a „neo-ottomán hegemon” látnak benne.⁷⁸ Törökország azért is volt vonzó az arab reformerek számára, mert a súrlódások ellenére jó kapcsolatot ápolt a Európai Unióval, és muszlim többségű országgént is esélyes volt az EU-tagság elnyerésére.⁷⁹

Az Európai Unió számára – a földrajzi közelség, a gazdasági és a biztonságpolitikai szempontok miatt – mindig nagy jelentőséggel bírt a Közel-Kelet, illetve a Mediterráneum. Európai szemszögből a térség felől érkező legmeghatározóbb veszély a migráció, amely fegyveres konfliktus esetén még fokozottabb, így az EU igencsak érdekelt a Földközi-tenger medencéjének stabilitásában. Emellett természetesen a gazdasági érdekek sem elhanyagolhatóak, hiszen közismert a régió számottevő szénhidrogénkészlete.⁸⁰

⁷⁵ Uo. 24.o.

⁷⁶ Uo. 19.o.

⁷⁷ Uo. 25.o.

⁷⁸ Uo. 22.o.

⁷⁹ Uo. 45.o.

⁸⁰ N. Rózsa i.m. 225-226.o.

1995-ben az Európai Unió elindította az Euro-Mediterrán Partnerség (EMP) elnevezésű kezdeményezést, amely az EU és a Földközi-tenger déli, keleti partjainak 12 országa közötti együttműködés volt. A partnerség politikai, biztonságpolitikai, gazdasági, kulturális és szociális elemeket tartalmazott. A konferencia helyszínéül Barcelona szolgált, így az együttműködés a „barcelonai folyamat” elnevezést kapta. Az EMP révén az EU társulási megállapodásokat kötött a partnerországokkal. Ezen megállapodásokkal az Unió immár intézményesült kapcsolatokat tudhatott magáénak a térség országaival.⁸¹

Az EU 2004-es ún. „ősrobbanás bővítése”, amikor egyszerre 10 tagállam csatlakozott (többek közt Magyarország is) jelentős fordulatot hozott, hiszen az Unió új országokkal vált határossá. Ennek következtében egy új, bilaterális együttműködést indított útjára, Európai Szomszédságpolitika néven. A kezdeményezés célja Ukrajna, Moldova, Fehéroroszország, a dél-kaukázusi országok, valamint Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Palesztin Nemzeti Hatóság, Izrael, Jordánia, Libanon és Szíria lett. Az Európai Szomszédságpolitikát azzal a céllal hozták létre, hogy előmozdítsák a stabilitást, a biztonságot és a jólétet a régióban.⁸²

Ezt követően 2008-ban Nicolas Sarkozy francia elnök ajánlása alapján, szintén egy új kezdeményezés látott napvilágot, az Unió Mediterráneumért. Ez gyakorlatilag az EMP tartalmát egészítette ki további 6 gazdasági elemmel.⁸³

Az arab tavasz eseményeinek gyorsasága és velejárója hirtelen és felkészületlenül érte az Európai Uniót. *„Az arab tavasz válságainak közvetlen és érzékelhető biztonságpolitikai hatása volt Európára. Egyrészt mivel Líbia komoly szerepet játszott az európai energiaellátásban [...], valamint az uniós tagállamok Oroszországtól való energiafüggőségét enyhíteni szándékozó diverzifikációs tervekben is szerepelt, másrészt mert Tunéziával együtt legalább ilyen fontos szerepet töltött be a kontinens felé irányuló illegális migráció megfékezésében”* – olvasható Hausner Gábor művében.⁸⁴

A fentebb sorra vett intézményesült együttműködések leginkább gazdasági, mintsem politikai téren befolyásolták a felek kapcsolatát. Tehát az arab tavasz közeledtével az Európai Uniónak csupán néhány gazdasági eszköz állt rendelkezésére, hogy hatást gyakoroljon az arab országokban kibontakozó eseményekre. Azonban ezen gazdasági eszközök felhasználását nagyban megnehezítette az Európát sújtó gazdasági válság. Az Unió lassan reagált a hirtelen

⁸¹ Uo. 226-227.o.

⁸² Uo. 227-228-o.

⁸³ Uo. 228.o.

⁸⁴ Hausner Gábor: *Honvédelmi alapismeretek*. Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023, https://mersz.hu/keres/arab%20tavasz/hivatkozas/m1129hoal_105#m1129hoal_105 (A letöltés dátuma: 2024.06.11.)

végbemenő változásokra, sőt a reakciók túlzottan óvatosak voltak, míg a Líbiában és Szíriában kibontakozó polgárháborúk határozott válaszokat igényeltek volna. Végül Líbia esetében a beavatkozás, Szíria esetében a be nem avatkozás mellett döntöttek az európai vezetők.⁸⁵

Az Európai Unió – Törökországhoz hasonlóan – azzal a problémával találta szembe magát, hogy a demokratikus fellépések pont azok ellen az autoriter rezsimek ellen szerveződtek meg, amelyekkel az EU szoros szövetségi viszonyt ápolt. Így hát döntenie kellett, hogy a demokráciáért harcoló tömegek, vagy a szövetséges diktatúrák mellé áll. Végül az előbbi mellett tette le a voksát. Ezt alátámasztva, először a „Partnerség a demokráciáért és a déli szomszédsággal közös prosperitásért”, majd az „Új válasz egy változó szomszédságra” című dokumentumban hangsúlyozta az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság fontosságát.

Összességében elmondható, hogy az Európai Unió arab tavaszra adott válaszai nem voltak kielégítőek, valamint a gazdasági támogatás is eltörpült az orosz vagy kínai finanszírozás mellett.⁸⁶ Ezek egyértelműen az EMP és az Európai Szomszédságpolitika stratégiai és intézményi kudarcát mutatták.⁸⁷

Ha Törökország és az Európai Unió kapcsolatának tükrében vizsgáljuk az eseményeket, akkor elmondható, hogy Ankara az aktív és hangsúlyos szerepvállalásának köszönhetően felértékelődött az európai partner szemében.⁸⁸ Nem véletlen az sem, hogy 2012 májusában a felek között „pozitív agenda” néven tárgyalások kezdődtek.⁸⁹ A kezdeményezést Stefan Füle, az Európai Bizottság szomszédságpolitikáért és bővítésért felelős biztosa, valamint Egemen Bağış, Törökország európai uniós csatlakozásáért felelős államminisztere és főtárgyalója indította útjára.⁹⁰ Štefan Füle szavaival élve: *„Ez a pozitív agenda új dinamikát és új lendületet hozhat kapcsolatainkba. Célunk, hogy a csatlakozási folyamatot életben tartsuk, és a stagnálás időszaka után, amely mindkét fél számára frusztrációkat okozott, ismét megfelelő pályára állítsuk. Hadd hangsúlyozzam még egyszer, hogy a pozitív agenda nem helyettesíti, hanem kiegészíti és támogatja Törökország csatlakozási folyamatát [...]”*⁹¹ Az agenda elsődleges célkitűzése volt, hogy bizonyos területeken előmozdítsa a csatlakozáshoz szükséges reformokat Törökországban. Ezek közé a területek közé dióhéjban a következők tartoztak: az uniós

⁸⁵ N. Rózsa i.m. 232.o.

⁸⁶ Uo. 235.

⁸⁷ Hausner Gábor: *Honvédelmi alapismeretek*. Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023, https://mersz.hu/keres/arab%20tavasz/hivatkozas/m1129hoal_105#m1129hoal_105 (A letöltés dátuma: 2024.06.11.)

⁸⁸ Bihari i.m. 28.o.

⁸⁹ Szigetvári Tamás: EU-török vámunió: működik-e a „török modell”? *Külgazdaság*, LIX évf., 2015 július-augusztus, 108.o.

⁹⁰ European Commission: Positive EU-Turkey agenda launched in Ankara (2012.05.17.), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_359 (A letöltés dátuma: 2024.06.11.)

⁹¹ Uo.

jogszabályokhoz való igazodás, politikai reformok és alapvető jogok, vízumügy, mobilitás és migráció, kereskedelem, energia, terrorizmus elleni küzdelem. Ezen felül – többek közt az arab tavasz hatására – kiemelkedő helyet kapott a külpolitikai párbeszéd is. Az EU felismerte, hogy amennyiben az arab tavasz sújtotta térségben globális aktorként kíván megjelenni, valamint az ott végbemenő folyamatokra szignifikáns hatást szeretne gyakorolni, Ankara kiemelkedő és központi stratégiai partner számára.⁹² A tárgyalási folyamatoktól függetlenül „nagyobb súlyt kellene fektetni egy kibővített politikai együttműködés létrehozására, amely Törökországot jobban bevonja a közös külügyi és biztonsági politikába.”⁹³

A török politikai elit is felértékelte országa európai és transzatlanti kapcsolatait. Döntéseiket az Amerikai Egyesült Államok és Európa álláspontjával összhangban hozták meg, mind Szíria, mind Líbia esetében.⁹⁴

2.5 A menekültválság hatása Törökország és az Európai Unió viszonyára

A 2011-ben elindult arab tavasz hatására kibontakozó szíriai polgárháború a 21. század egyik legnagyobb menekültválságát indította el. 2019 végére 6,6 millió szíriai lakos kényszerült elhagyni országát, 7,2 millió fő pedig belső menekült lett.⁹⁵ A külföldre menekülők többsége Törökország irányába indult útnak, vagy célországként vagy tranzitországgként használva azt. Törökország évtizedek óta a világ egyik legtöbb menekültet befogadó országa, azonban a szíriai polgárháború kitörésével soha nem látott tömegek keltek át a török-szír határon. Ezt a folyamatot az Ankara által meghirdetett „nyitott kapuk” politikája tette lehetővé, amelynek értelmében „minden népet, amely a kegyetlenség és elnyomás elől menekül, befogad, anélkül, hogy hátrányos megkülönböztetést alkalmazna közöttük, történelmi hagyományainknak megfelelően” – olvasható Tugce Kilic elemzésében.⁹⁶ A „nyitott kapuk” politikája abban a reményben indult útnak, hogy a szíriai zavargások – a többi érintett országhoz hasonlóan – hamar lecsengenek majd, azonban ezen számítások meghiúsultak. Napjainkban több, mint 3 millió szíriai menekült él Törökország területén jelentős társadalmi feszültségeket szülve.⁹⁷

A menekültválság – az Iszlám Állam megjelenésének, az orosz intervenciónak és a harcok török határ közelébe való áttérjedésének köszönhetően – 2015-ben csúcson sodródott ki, Európát

⁹² Szigetvári i.m. 108-109.o.

⁹³ Uo. 109.o.

⁹⁴ Bihari i.m. 28.o.

⁹⁵ Csiki – Egeresi – Háda – Jójárt – Kemény – Pénzváltó – Tólas (2024) i.m. 2.o.

⁹⁶ Tugce Kilic: A menekültügyi politika Európai Unión kívülre helyezése. A Törökországgal kötött egyezség és annak hatása a Balkánra. *Állam- és jogtudomány*, LX. évfolyam – 2019 – 4. szám, 19.o.
https://real.mtak.hu/107948/1/AJT_2019_04_02_Kilic.pdf (A letöltés dátuma: 2024.12.16.)

⁹⁷ Csiki – Egeresi – Háda – Jójárt – Kemény – Pénzváltó – Tólas (2024) i.m. 13.o.

sem kímélve. Ugyanis a Szíriából Törökországba érkező menekültek csak egy része maradt Törökországban és egyre többen igyekeztek az Égei- és Földközi-tengeren átkelve, Görögországon és Bulgárián keresztül Európába jutni. A két legfőbb célpont Németország és Svédország lett. Az illegális határátlépők számának rohamos növekedése (2015 őszén már százezrek lépték át a görög határt) komoly belpolitikai feszültséget okozott az Unió tagállamaiban, így szükségessé vált egy közös terv kidolgozása a válság kezelésére.⁹⁸ Továbbá a menekültválság komoly humanitárius krízist hozott magával: a szörnyű égei- és földközi-tengeri útvonalon való átkelés rengeteg emberéletet követelt, valamint az emberkereskedelem is felvirágzott. Ezzel szintén nagy nyomás nehezedett az EU-ra a nemzetközi közösség részéről. Az Unió végül a harmadik országokkal folytatott együttműködések elmélyítése mellett döntött a menekültválság megoldása érdekében. Mivel a menedékkérők legnagyobb része Törökországon keresztül haladt az európai országok felé, az EU elsődleges partnere Ankara lett a válság megoldásában.⁹⁹

A 2016-os menekültügyi megállapodás nem volt előzmények nélküli. 2015 október 15-én került elfogadásra az Európai Bizottság által kidolgozott EU-Törökország közös cselekvési terv, melynek három fő célkitűzése volt: a Szíriából érkező migrációt kiváltó főbb okok kezelése, az ideiglenes védelem alatt álló szíriaiak és az őket befogadó Törökország támogatása, az együttműködés megerősítése az EU-ba irányuló migráció megakadályozása érdekében.¹⁰⁰ Majd 2015 november 29-én megrendezésre került az első EU-Törökország csúcstalálkozó. A felek nyilatkozatban rögzítették, hogy a jövőben évente két magas szintű találkozót tartanak. Emellett megállapodtak, hogy az Unió 3 milliárd eurós „menekültkeretet” biztosít Ankara számára, amelynek egyharmadáról a Bizottság, kétharmadáról a tagállamok gondoskodnak. Továbbá az Unió ígéretet tett a csatlakozási tárgyalások felgyorsítására (decemberben megnyitották a 17. tárgyalási fejezetet), illetve a vízummentesség odaítélésére 2016 októberéig bezárólag, amennyiben a török fél teljesíti a vízummentesség követelményeit. A vízummentességgel kapcsolatos egyezkedések 2013 óta zajlanak. Ekkor Törökország aláírta a visszafogadási egyezményt, azzal a kikötéssel, hogy 2017-től lesz lehetőség a harmadik országból érkezők visszatoloncolására. Ankara az aláírással saját pozícióit szerette volna

⁹⁸ Egeresi Zoltán: Ki mit nyer? Több mint egy évvel az EU-török „menekültügyi megállapodás” után. *Nemzet és biztonság*, 2017/4., 83-93.o. https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_4_07_egeresi_zoltan_-_ki_mit_nyert_tobb_mint_egy_evvel_az_eu-torok_menekultugyi_megallapodas_utan.pdf (A letöltés dátuma: 2024.12.21.) [a továbbiakban: Egeresi (2017b)]

⁹⁹ Tugce (2019) i.m. 19-20.o.

¹⁰⁰ Uo. 21.o.

erősíteni a vízummentesség elérése érdekében. A vízummentességért cserébe 72 megszabott követelményt kellett teljesítenie.^{101 102}

Végül 2016 március 18-án látott napvilágot, és március 20-án lépett érvénybe a menekültügyi nyilatkozat végleges formája. A dokumentum kilenc pontban rögzítette Törökország és az EU kötelezettségeit:

1. *„minden irreguláris migránst visszaküldenek Törökországba, akik pedig menedékjog iránti kérelmet adnak be, azoknak az ügyét visszafogadják; a procedura megkönnyítése érdekében török és görög részről egyaránt megállapodásokat kötnek;*
2. *a Törökországba visszaküldött szíriaiak esetében (az UNHCR, az EU és más ügynökségek által) ellenőrzöttek ugyanannyi szíriait vesznek át az Európai Unió tagállamai a 2015. július 20-án tett állami kötelezettségvállalások szerint 18 ezer fős keretig, amennyiben ezt meghaladnák, további 54 ezer főt önkéntes vállalások alapján vesznek át a tagállamok;*
3. *Törökország mindent megtesz az illegális migráció megakadályozására;*
4. *amint megszűnik a nagy nyomás, működésbe lép az önkéntes humanitárius befogadási rendszer*
5. *valamennyi fél megtesz minden tőle telhetőt, hogy június végéig megszűnjön a vízumkényszer Törökországgal szemben*
6. *a kifizetések az Európai Unió részéről mihamarabb megkezdődnek, és a kötelezettségvállalások teljesülése és a keret felhasználása esetén 2018 végéig újabb 3 milliárd eurót tesz hozzáférhetővé az unió;*
7. *mindkét fél üdvözli a vámunió továbbfejlesztését;*
8. *a csatlakozási tárgyalások folytatása érdekében a 33. fejezetet is megnyitják a holland elnökség ideje alatt (tehát 2016 júliusáig);*
9. *mindkét fél közösen fog törekedni a menekültek helyzetének javítására, a szíriai humanitárius helyzet javítására.”*¹⁰³

A megállapodás életbe lépését követően a görög szigetekre érkezők száma igen jelentős mértékben lecsökkent: míg 2015 decemberében a napi határátlépők száma átlagosan 3222 fő

¹⁰¹ Egeresi (2017b) i.m. 97-99.o.

¹⁰² Európai Tanács: EU-Törökország nyilatkozat, 2016. március 18. (2016.13.18.)
<https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> (A letöltés dátuma: 2024.12.22.)

¹⁰³ Egeresi (2017b) i.m. 100-101.o.

volt, addig 2016 márciusában ez a szám 83 főre zuhant. Ez 97%-os visszaesést jelentett.¹⁰⁴ Azonban a kezdeti sikerek ellenére, a paktum megítélése ambivalensnek mondható.

Azon személyek, akik Görögországba illegálisan érkeztek, vagy kérelmüket visszautasították, visszaküldése Törökországba igen lassan haladt. 2016 és 2020 között összesen 2139 főt fogadtak vissza Törökországba. A hosszadalmas és nehézkes végrehajtás okát elsősorban a lassú görögországi elbírálásban jelentette.

A török fél nem kapta meg a hön áhított vízummentességet sem. Az előírt 72 kritériumból Ankara eddig 66-ot teljesített. A fennmaradó követelmények teljesítése közül a terrorellenes törvény szűkítése jelenti a legnagyobb akadályt. Ahogyan Pénzváltó Nikolett egyik témában megjelent írásában olvashatjuk az EU (és számos emberi jogi szervezet is) nehezményezi, hogy *„a török jogszabályok meglehetősen tágan definiálják a terrorizmus fogalmát, illetve a „terrorizmuspárti propaganda” folytatásának fogalmát. Terrorizmus alatt Ankarában leggyakrabban a Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) és a 2016-os törökországi puccskísérlet szervezésével hivatalosan megvádolt Fethullah Gülen mozgalmának tevékenységét értik. Az EU-ban azonban többen úgy látják, a terrorizmus elleni fellépés jelszavát a kormány politikai ellenfeleinek, illetve a kormányzati narratívával ellentétes hangoknak az elhallgattatására használja fel.”*¹⁰⁵

A nyilatkozat hatodik pontja szerint az EU 3+3 milliárd euró humanitárius és fejlesztési támogatás kifizetését irányozta elő Törökország számára. A várakozásokkal ellentétben azonban Ankara nem használhatta fel szabadon a kapott összeget. Az Unió hat meghatározott területen nyújtott finanszírozást: humanitárius segítségnyújtás, oktatás, egészségügy, társadalmi-gazdasági támogatás, migrációkezelés, települési infrastruktúra.¹⁰⁶ Ezen felül a pénzügyi támogatás nem volt kielégítő, hiszen a becslések szerint 2016-ra a török hozzájárulás elérte a 12,5 milliárd dollárt.¹⁰⁷

A szíriai helyzet jelenlegi alakulása lehetőséget teremthet az onnan érkezett menekültek helyzetének rendezésére. A török közvélemény támogatja, hogy a szíriai menekültek visszatérjenek hazájukba, és a kormányzat is elkötelezett a folyamat elősegítése mellett. Ennek érdekében a hatóságok a határ menti infrastruktúra bővítését is kilátásba helyezték, például új átkelők megnyitásával. Ha a közeljövőben jelentős számú embert sikerülne visszatelepíteni Szíriába, az Erdoğan számára jelentős politikai sikert hozna. Ugyanakkor problémát vet fel,

¹⁰⁴ Tugce (2019) i.m. 22.o.

¹⁰⁵ Pénzváltó Nikolett: Az Európai Unió és Törökország 2016. márciusi migrációs nyilatkozatának négyéves mérlege. *Horizont*, 2020/17, 4. o.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Egeresi (2017b) i.m. 109.o.

hogy a szíriaiak török munkaerőpiacba való integráltsága miatt gazdasági nehézségek is elképzelhetők, valamint Szíria instabil helyzete alapvetően megnehezíti a tömeges visszatérés megvalósítását.¹⁰⁸

2.6 A 2016-os puccskísérlet hatása Törökország és az Európai Unió viszonyára

2014. augusztus 10-én Törökországban első alkalommal választották közvetlenül a köztársasági elnököt. Recep Tayyip Erdoğan a szavazatok 51,79%-val az első fordulóban elnyerte a tisztséget. Erdoğan államfővé választását követően megerősödtek az elnöki rendszer bevezetésével kapcsolatos koncepciók, azonban ezen terveket sem az ellenzék, sem pedig a közvélemény nem támogatta.¹⁰⁹ Egy évvel később, a 2015-ös parlamenti választásokon az AKP a 2002-es választások óta először nem tudta megszerezni az abszolút többséget, valamint a párt belső integritása is megingott. Erdoğan viszonya megromlott Ahmet Davutoğlu miniszterelnökkel, aki végül 2016-ban lemondott tisztségéről.¹¹⁰

A 2010-es évek legsúlyosabb belpolitikai válsága a július 15-én elkövetett sikertelen katonai puccskísérlet, amely feltehetőleg 250-290 fő veszttette életét. *„A 2016. júliusi államcsíny feltételezhetően a Gülen-mozgalomhoz kötődő katonatisztek egy csoportja által végrehajtott, elkészített és erőszakos kísérlet volt a 2013 óta zajló folyamat megállítására”* – olvasható Lechner Zoltán elemzésében.

A tragikus fordulatot követően a török kormány 90 napos rendkívüli állapotot hirdetett. Megkezdődtek a tisztogatások, amelyek szinte minden területet érintettek: minisztériumok, fegyveres erők, média, egészségügy, oktatás, külképviseletek stb. A sikertelen puccskísérlet – akármennyire bizarrul is hangzik – „kapóra jött” az AKP számára, hiszen megnövelte annak népszerűségét és legitimálta a politikai ellenfelek eltávolítását. Végül 2017 tavaszán Erdoğannak sikerült elérnie az elnöki rendszer bevezetéséhez szükséges alkotmánymódosítás megvalósítását. Az elnöki rendszer bevezetését követően a hatalom az addiginál is jobban centralizálódott. Megszűnt a miniszterelnöki pozíció, az elnöke egyszerre töltötte be a kormány- és államfői pozíciót. Az elnök jóváhagyás nélkül nevezhet ki alelnököket és minisztereket, joga van feloszlatni a parlamentet, továbbá a központi költségvetést is ő készíti elő és nyújtja be az országgyűlésnek elfogadásra. Az igazságszolgáltatási rendszer is jelentős

¹⁰⁸ Csiki – Egeresi – Hada – Jójárt – Kemény – Pénzváltó – Tólas (2024) i.m. 13.o.

¹⁰⁹ Pénzváltó (2022) i.m. 66.o.

¹¹⁰ Lechner Zoltán: Törökország és a poszthegeemoniális világrend. *Eurázsiai Szemle*, III. évfolyam 2023/IV. szám, 62.o.

változásokon ment keresztül, amiknek köszönhetően megkérdőjeleződött az igazságszolgáltatás függetlensége.¹¹¹

Az egyszemélyi hatalom végleges megszilárdulása a külkapcsolatokra nézve is fontos változásokkal járt, hiszen így a külpolitikát érintő döntések meghozatala is Erdoğan kezében összpontosult, aki prioritásként kezeli a Nyugattól való távolodást és a regionális kapcsolatok erősítését, elmélyítését.¹¹² A demokratikus értékek és jogállamiság egyik fő védelmezőjeként az Unió súlyosan elítélte a Törökországban végbemenő antidemokratikus folyamatokat. Az EU többször is felhívta Ankara figyelmét arra, hogy a demokratikus visszalépések veszélyeztetik az uniós tagsági tárgyalások folytatásának lehetőségét. Végül az Európai Parlament képviselői 2019-ben hivatalosan is javasolták a csatlakozási tárgyalások felfüggesztését.¹¹³

¹¹¹ Pénzváltó (2022) i.m. 68-69.o.

¹¹² Lechner i.m. 64.o.

¹¹³ Pénzváltó (2020) i.m. 5.o

3. TÖRÖKORSZÁG ÉS A NATO VISZONYA

3.1 *A török-NATO kapcsolatok alakulásának történeti áttekintése*

Törökország 1952 óta teljes jogú tagja az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének, a NATO-nak. A NATO-tagság tökéletesen beleillett a Török Köztársaság alapítói által megálmodott nyugati integrációs törekvésekbe, hiszen a demokratikus és liberális normákon nyugvó államokat tömörítő szervezet olyan alapértékeket képviselt mint a demokrácia, szabadkereskedelem vagy az emberi jogok védelme.¹¹⁴ Az Európa Tanácsba történő belépést követően a NATO-tagság megszerzése ésszerű lépésnek tűnt a török döntéshozók részéről.¹¹⁵

Ennél azonban nyomósabb indok volt a csatlakozásra, hogy az első világháborús kudarcot követően Ankarának szüksége volt egy megbízható nyugati szövetségesre a Szovjetunióval szemben, többek között azért, mert az konkrét területi követeléseket jelentett be a kelet-törökországi Kars és Ardahan tartományokra.¹¹⁶ A török szövetség a NATO számára is kapóra jött, hiszen a hidegháborúban alkalmazott feltartóztatás politikájának Törökország meglehetősen fontos színtere volt a szovjet térnyerés megakadályozása céljából.¹¹⁷ Az ország a Szövetség előretolt hadállásaként funkcionált a hidegháborús évek alatt, tekintve, hogy az 500 km hosszú török-szovjet szárazföldi határ jelentette a leghosszabb határt a NATO és a Szovjetunió között.¹¹⁸ Így tehát az „alku” részeként Törökország elérhetővé tette katonai bázisait a Szövetség számára, illetve beleegyezett a NATO-csapatok állomásoztatásába. Viszonzásul a szervezet aktív védelmet nyújtott az ország területi integritásának megóvásához, és intenzíven hozzájárult a török hadsereg modernizálásához.¹¹⁹

A hidegháború lezárásával és a Varsói Szerződés, valamint a Szovjetunió felbomlásával újra kellett definiálni a Szövetség célját és stratégiai működését. Sokan úgy gondolták, hogy ebben a frissen kialakult, új világrendben a NATO és más hasonló katonai szövetségek jelentősége csökkenni fog. Egyesek azon a véleményen voltak, hogy mivel idővel az ENSZ saját védelmi rendszert hoz majd létre, a NATO feladatköre szűkülni fog és a szervezet szép lassan átmeneti jelleget ölt. Ezzel szemben a pozitívabb hangok úgy vélték, hogy a szervezet

¹¹⁴ Péczeli Anna: A vonakodó szövetséges, avagy a török-amerikai kapcsolatok alakulása a NATO lencséjén keresztül. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21.század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 210.o.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Pénzváltó Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig – feszültséganalógiák. *Nemzet és Biztonság*, 2018/3., 108.o.

¹¹⁷ Péczeli i.m. 210.o.

¹¹⁸ Pénzváltó (2018) i.m. 108.o.

¹¹⁹ Péczeli i.m. 210-211.o.

tevékenysége úgy fog kibővülni, hogy az ne csak katonai jellegű válaszütemek megütélére legyen képes.¹²⁰

Az 1991-ben megrendezett római csúcson elfogadták a NATO új stratégiai koncepcióját, amely a szervezet feladatát négy fő pontban rögzítette:

1. a demokratikus intézmények fejlesztésére és a konfliktusok békés megoldására támaszkodó szilárd biztonsági légkör biztosítása Európában;
2. a szervezetet egy olyan atlanti térségen belüli fórummá tenni, amely a tagok biztonsága szempontjából kockázatosná váló fejlemények esetén a szükséges koordinációt biztosítja;
3. a NATO-tagországokra irányuló fenyegetéssel szemben közös védelmi és elterelő feladatának ellátása;
4. az Európán belüli stratégiai egyensúly megőrzése.¹²¹

A szervezet szerepének újradefiniálása során, a szovjet veszély megszűnésével olyan új területek azonosítására volt szükség, amelyek továbbra is igénylik a kollektív fellépés nyújtotta védelmet. Ilyen szempontból az egyik megoldást a volt keleti blokk országainak felvétele jelentette. Törökország aktívan támogatta a közép-kelet európai bővítési folyamatot és üdvözölte az említett térség államainak felkészítését célzó Partnerség a Békéért (*Partnership for Peace, Pfp*) elnevezésű kezdeményezést.¹²²

Tekintettel arra, hogy Törökország NATO-tagsága a kezdetekben a szovjet fenyegetés feltartóztatására épült, a hidegháború utáni időszakban az ország szerepe is újraértékelődött a Szövetségben belül. Mivel Törökország igen befolyásos övezetek metszéspontjában található, a NATO hidegháborút követő, új globális stratégiájába is kiválóan beilleszthető elem lett. Sőt, a vallási és kulturális gyökereit felhasználva, Törökország meghatározó szerepet játszott a szomszédságában újonnan létrejövő államokban való stabilitás megteremtésében, valamint a szekularizmus és a demokrácia terjesztésében.¹²³ A Szovjetunió felbomlásával megszűnt a közvetlen török-szovjet határ, így szinte a nullára csökkent annak az esélye, hogy a Szovjetunó közvetlen szárazföldi offenzívát indítson Törökország ellen.¹²⁴ Ily módon a NATO jelentősége is átalakult a török fél szemében, azonban az kétségtelen maradt, hogy Ankara számára a NATO-tagságnak nincs valós alternatívája.

¹²⁰ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 214.o.

¹²¹ Uo.

¹²² Péczeli i.m. 212.o.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Uo. 211.o.

Törökországnak óvatosan kellett egyensúlyoznia, hiszen a NATO-hoz kapcsolódó regionális missziók esetenként összeütközésbe kerülhettek az ország regionális érdekeivel, esetlegesen csorbíthatták annak régióbéli megítélését. Ezzel szemben a regionális érdekek előtérbe helyezése a NATO szemében tehette megkérdőjelezhetővé a török fél megbízhatóságát.¹²⁵

A hidegháborút követő időszakban Törökország aktív szerepet vállalt a NATO katonai akcióiban. (Ez azért számított újdonságnak a török fél részéről, mert a hidegháború folyamán csupán egyszer, 1950-ben vett részt katonai műveletben, még hozzá a koreai háborúban.) Az aktivitás alapját az adta, hogy számos konfliktus az ország érdekszférájában bontakozott ki. Az 1990-es években kitört délszláv válságban Ankara résztvevője volt több NATO-műveletnek is, hiszen a Törökországban élő közel kétmilliós bosnyák származású kisebbség beavatkozásra készítette a török döntéshozókat. Emellett a térségben zajló missziók közül az ország közreműködött Boszniában, Albániában, Macedóniában és Koszovóban is. A közös muszlim identitásra való tekintettel a kivezényelt török katonákat a helyi lakosság általában jól fogadta,¹²⁶ így Törökország hatékony közvetítőnek bizonyult. A későbbiekben a két legjelentősebb török részvétellel zajló katonai művelet a 2001 decemberi ENSZ BT-mandátummal felállított Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők Afganisztánban és az Afrika szarvánál 2009-ben a kalózkodás ellen indított *Operation Ocean Shield* misszió volt.¹²⁷

3.2 Töréspontok a felek viszonyában az 1990-es évektől napjainkig

Ahogy Prieger Adrienn elemzésében olvashatjuk: „A hidegháború megszűnését követően az 1990-ben aláírt, az Európán belüli hagyományos fegyverek egy részének leszerelését előíró CFE-szerződésnek (*Conventional Armed Forces in Europe*) köszönhetően Törökország olcsó fegyverekhez jutott: a leszerelés csökkentette az orosz fenyegetést, és a fegyvereket Törökország felhasználhatta a kurdok elleni harcokban, mivel sikerült elérnie, hogy – a közel-keleti helyzetre tekintettel – Délkelet Törökország ne tartozzon a szerződés területi hatálya alá.”¹²⁸ Emellett Törökország – az első NATO-tagállamként –

¹²⁵ Davutoğlu i.m. 217.o.

¹²⁶ Egeresi Zoltán: Mérlegen a NATO-tagállamok: Törökország. Biztonságpolitikai Szakkollégium, Budapest, 2013, 9.o. <https://old.biztonsagpolitika.hu/index.php?&id=16&aid=1377&title=merlegen-a-nato-tagallamok-torokorszag&load=CGILPck5t7Q> (A letöltés dátuma: 2024.10.30.)

¹²⁷ Péczeli i.m. 213.

¹²⁸ Dr. Prieger Adrienn: Törökország és a NATO – régi szövetséges egy megváltozott geopolitikai helyzetben. *Nemzet és Biztonság*, 2018/4., 85.o. [a továbbiakban: Prieger (2018b)]

Oroszországtól is vásárolt fegyvert.¹²⁹ Azonban az ország legszámottevőbb fegyverexportőre az Egyesült Államok maradt.¹³⁰

A Törökországban hivatalosan is terrrorszervezetként számon tartott Kurdisztáni Munkáspárt (PKK)¹³¹ elleni fegyveres összecsapások az 1990-es évek közepén csúcsosodtak ki. Csupán 1994-ben a PKK oldaláról 4111 fő, míg a török biztonsági erők oldaláról 1145 fő vesztette életét, illetve a harcok 682 civil életet is követeltek. A civileket ért atrocitásokat és az emberi jogok megsértését nehezményezve Ankarát számos kritika érte a NATO-tagállamok részéről. Németország 3 alkalommal is: 1993-ban, 1994-ben és 1995-ben fegyverembargót hirdetett Törökországgal szemben. Az Egyesült Államokban is felmerült a fegyverszállítás felfüggesztése, amely végül nem valósult meg, azonban az országnak szánt 364,5 millió dolláros amerikai segély 10%-a visszatartásra került.¹³²

1995-ben Törökország és Oroszország között konfliktus bontakozott ki a kurd és csecsen kérdés miatt. Moszkva továbbra is segítette a kurdok és a PKK törekvéseit. Válaszul Ankara a csecseneket kezdte támogatni az első csecsen háborúban, amely 1994 és 1996 között zajlott. 1995 novemberében Törökország segítséget kért először az Egyesült Államoktól, majd a NATO-tól, hogy gyakoroljanak nyomást Oroszországra a CFE-szerződés betartása érdekében, ugyanis Ankarában aggodalmakat váltott ki az első csecsen háborúban harcoló orosz csapatok közelsége. A kérés azonban elutasításra talált a felívelő NATO-Oroszország viszony miatt.¹³³

A 2003-as iraki intervenció nagy töréspontot jelentett Törökország és nyugati szövetségeseinek – leginkább az USA – kapcsolatában. 2003 márciusában a török parlament visszautasította a török kormány azon előterjesztését, amely 62 ezer amerikai katona törökországi állomásoztatását engedélyezte volna féléves időtartamra. A parlament döntése mellett szót, hogy a török közvélemény 90%-a ellenezte az iraki beavatkozást, továbbá az, hogy az iraki instabilitás egy súlyos menekültáradatot zúdított volna Törökország nyakába, illetve a kurd függetlenségi törekvések gyengítése. A Washington-Ankara ellentétet tovább fokozta az eset, amikor az iraki Szulejmánijjában az amerikai hadsereg a török különleges erők 11 tagját letartóztatta és Bagdadba hurcolta. A török katonákat végül csak 2 nappal később engedték szabadon az amerikai alelnök közbenjárásának köszönhetően.¹³⁴

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Pénzváltó (2018) i.m. 112.o.

¹³¹ A PKK-t 1997 óta az USA, 2002 óta az Európai Unió is terrrorszervezetként tartja számon. Lásd: Pénzváltó (2018) i.m. 112.o.

¹³² Pénzváltó i.m. 113.o.

¹³³ Uo. 114.o.

¹³⁴ Uo. 115.o

A török-amerikai kapcsolatok mélypontra kerülése Ankara NATO-val való viszonyára is kihatással volt. 2003 januárjában az USA kérelmezte, hogy a Szövetség kezdje el megszervezni Törökország védelmét egy esetleges iraki ellencsapással szemben.¹³⁵ Azonban tekintve, hogy bizonyos tagállamok (Franciaország, Németország és Belgium) erősen ellenezték az amerikai iraki intervenciót, nem szerették volna, ha az „NATO-jelleget” ölt¹³⁶, így visszautasították az amerikai kezdeményezést. Törökország válaszul konzultációt kérelmezett a Washingtoni Szerződés 4. cikkelyére hivatkozva. A franciák tiltakozása miatt azonban továbbra sem született egyhangú döntés. A megoldást végül az jelentette, hogy az ügyet a NATO a Védelmi Tervező Bizottság elé utalta, amelynek Franciaország nem volt tagja (mivel 1966-ban kivonta magát a NATO katonai szervezetéből), így sikerült megkerülni a francia vétót.¹³⁷

Törökország megoldatlan ciprusi konfliktusa is meghatározó feszültségforrást jelentett a Szövetségben belül. 2004-ben az események újabb negatív fordulatot vettek, ugyanis a görög ciprióták a népszavazáson elutasították a Kofi Annan, akkori ENSZ főtitkár nevével fémjelzett tervet a sziget egyesítéséről, amelyet a török ciprióták 65%-os aránnyal megszavaztak. Ennek ellenére, néhány nappal később a Ciprusi Köztársaság teljes jogú tagként csatlakozott az Európai Unióhoz. Ezt követően egy „kettős vétó” rendszer jött létre: Nicosia blokkolta Törökország EU-csatlakozását és tagságát az Európai Védelmi Ügynökségben (EDA), Ankara pedig hátráltatta a Ciprusi Köztársaság csatlakozását a NATO-hoz, illetve a Berlin Plusz-programhoz.¹³⁸ A török-ciprusi ellentét komoly hátrányokkal járt az EU-NATO együttműködést tekintve, mivel így az egymással megvitatható kérdések köre leszűkülött a Berlin Plusz-megállapodásba tartozó területekre, valamint a felek nem oszthattak meg egymással stratégiai fontos információkat, például a koszovói vagy afganisztáni katonai műveletekkel kapcsolatban sem.¹³⁹

A 2008-as orosz-grúz háború során Törökország ellenezte az orosz agressziót, illetve a mai napig támogatója Grúzia NATO-csatlakozásának. Azonban az ország igyekezett elkerülni, hogy ismét egy ütközőzóna szerepében találja magát nyugati szövetségesei és Oroszország között. Davutoğlu leszögezte, hogy országa elkötelezett a nyugati blokk mellett, azonban számos európai országgal ellentétben Törökország nem teheti meg, hogy izolációs politikát

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Péczeli i.m. 216.o.

¹³⁷ Pénzváltó (2018) i.m. 115.o.

¹³⁸ A 2002-ben létrejött Berlin Plusz-megállapodás egy válságkezelési és biztonsági együttműködés a NATO és az EU között. A program garantálja az EU hozzáférését a NATO kollektív eszközeihez és tervezési képességeihez az EU által vezetett műveletekhez. Így a Szövetségnek lehetősége van támogatni az olyan EU-s műveleteket, amelyekben nem vesz részt a NATO egésze. Lásd: The NATO-EU Strategic Partnership <https://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf> (A letöltés dátuma: 2024.11.10.)

¹³⁹ Pénzváltó (2018) i.m. 115-116.o.

folytasson Oroszországgal szemben: „Bármely más európai ország képes arra, hogy meghatározott izolációs politikákat kövessen Oroszországgal szemben. Megteheti ezt Törökország? Meg kell érteni Törökország földrajzi adottságait. Az izoláció ellen vagyunk, elvi szinten. [...] Megengedheti Törökország, hogy elszigetelje Oroszországot, gazdaságilag? [...] Sajnos el kell fogadnunk a tényt: Törökország közel 75-80%-ban függ Oroszországtól energia tekintetében. Nem akarunk látni egy orosz amerikai vagy orosz–NATO összeütközést. [...] Nem akarjuk mi megfizetni az árát sem Oroszország, sem Grúzia stratégiai hibáinak vagy tévedéseinek.”¹⁴⁰

Anders Fogh Rasmussen, korábbi dán miniszterelnök 2009-es NATO főtitkárrá való kinevezése is generált feszültséget a felek között. Ankara erősen ellenezte, hogy Rasmussen kerüljön a főtitkári pozícióba, amelynek két nyomós indoka volt. 2005-ben egy dán újságban megjelent egy Mohamed prófétát ábrázoló karikatúra, amely nagy indulatokat váltott ki az iszlám világban. Rasmussen a sajtószabadságra hivatkozva kiállt a karikatúra megjelenése mellett. A török fél álláspontja szerint egy ilyen személy kinevezése ronthatott volna a NATO megítélésén a közel-keleti régióban vagy akár Nyugat-ellenes törekvésekhez is vezethetett volna. Törökország másik aggálya Rasmussen kinevezésével kapcsolatban a PKK támogatása volt. Az egykori dán miniszterelnök ugyanis műsorsugárzási engedélyt adott a törökök által a kurdok szócsövének tartott Roj TV-nek. A működési engedély visszavonása többszöri török kérésre sem történt meg. A török vétót végül úgy tudták elkerülni, hogy Rasmussen több alkalommal is kiemelte az iszlám vallás tiszteletét, ígéretet tett a Roj TV tevékenységének felülvizsgálatára, valamint a NATO főtitkár-helyettesi pozícióját Törökországnak ígérte.¹⁴¹

Törökország és a NATO viszonyát igencsak próbára tette, hogy az ország kapcsolata meglehetősen megromlott Izraellel a 2010-2011-es években. Az 1990-es években intenzív fellendülés volt megfigyelhető a két ország viszonyában. Ankara mediátorként segítette mind az izraeli-szíriai, mind az Izrael és Hamász közt zajló megbékélési folyamatot, Izrael pedig humanitárius segínyt nyújtott a törökök számára az 1999-es isztambuli földrengést követően.¹⁴² Azonban Benjamin Netanjahu miniszterelnökké válását és a 9 török áldozattal járó Mavi Marmara flottilla incidenst¹⁴³ követően a török-izraeli kapcsolatok történelmi mélypontra kerültek. Ezt követően az akkor még miniszterelnöki posztot betöltő Recep Tayyip Erdoğan

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Egeresi Zoltán: Törökország és Izrael közeledése. *KKI-elemzések*, 2022/20., 4.o.

¹⁴³ Egy török segélyszervezet Gázába tartó flottilláját izraeli fegyveres erők megtámadták, miután az többszöri felszólítás után sem fordult vissza, hogy rakományát átvizsgálás céljából egy másik kikötőben lerakodja. Az incidens 9 török állampolgár életét követelte. Az esetet követően a török nagykövetet azonnal hazarendelték, az izraeli nagykövetnek pedig távoznia kellett Törökországból. Lásd: Egeresi (2022) i.m. 6.o.

Izrael-ellenes retorikába kezdett és nyugati szövetségeseit is erősen bírálta, mivel szerinte azok nem léptek fel elég határozottan Izraellel szemben. Ennek következtében Erdoğan népszerűsége nagyot ugrott saját országában és az egész arab világban egyaránt, ezzel szemben a NATO megítélése sokat romlott a régióban. A török-izraeli feszültség nagyban bekorlátozta a Szövetség és az Egyesült Államok mozgásterét is.¹⁴⁴

Az arab tavasz kezdetét követően az első érdekütközés a NATO és Törökország között Líbia kapcsán ütötte fel a fejét. Törökországnak 15 milliárd dollár értékű befektetése volt Líbiában, illetve az észak-afrikai ország 25 ezer török vendégmunkást foglalkoztatott, így a török politikai döntéshozók ellenezték a NATO líbiai interakcióját. Erdoğan így foglalt állást: *„Törökország a NATO műveleti vezetését azzal a feltétellel támogatja, hogy a műveletek nem válnak a líbiai népet megkárosító, az ország erőforrásait felosztó külföldi megszállássá. [...] Nem akarjuk, hogy Líbia a második Irak legyen, ahol egy civilizáció tűnt el nyolc év alatt, és több mint egymillióan veszítették életüket. Nem támogatjuk a katonai műveleteket, és nem kívánunk harcoló erőket küldeni Líbiába.”*¹⁴⁵ Ankara végül erős amerikai nyomásra elfogadta a nyugati narratívát: a líbiai fegyverembargó betartására felajánlottak egy tengeralattjárót, négy fregattot és egy kiszolgáló hajót, továbbá elérhetővé tették az izmiri légibázist a NATO légtérelenőrzési műveletéhez. Törökország azonban leszögezte, hogy a katonai műveleteket csakis a NATO irányítása alatt és az ENSZ BT álláspontjával összhangban lehet végrehajtani, úgy, hogy azok minél hamarabb fegyverszünethez és béketárgyalásokhoz vezessenek. Ezzel Törökország megőrizte szimpátiáját az arab országok körében és a nyugati elvárásoknak is eleget tett.¹⁴⁶

A líbiai felkelésnél még nagyobb fejtörést okoztak a szíriai események, hiszen a török külpolitikai törekvések nem vágtak egybe a többi NATO-szövetséges érdekeivel. Törökország visszautasított minden katonai NATO-akciót Szíriában, kivéve azokat, amelyek valamennyi tagállam és az ENSZ BT beleegyezésével történtek. Miután Bassár el-Aszad nem volt hajlandó török közvetítéssel tárgyalni a lemondásról, Erdoğan intenzív Aszad-ellenes politikába kezdett, amelynek részeként támogatott különböző felkelőcsoportokat. Bizonyos elemzők szerint ezen csoportok közt dzsihadista erők is szerepeltek, amely tény újabb alapot teremtett a Nyugatról érkező kritikáknak.¹⁴⁷ Ankarát erős bírálat érte azért is, mert egészen 2015-ig nem szándékozott

¹⁴⁴ Péczeli i.m. 215.o.

¹⁴⁵ Türke András – Varga Gergely – Gazdik Gyula – Tóth Péter – Csiki Tamás – Molnár Ferenc: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. *Nemzet és Biztonság*, 2011. április, 81.o.

¹⁴⁶ Uo. 82.o.

¹⁴⁷ Péczeli i.m. 217-218.o.

részt venni az USA által életre hívott koalíció Iszlám Állam elleni műveleteiben.¹⁴⁸ Miután a szíriai határon több halálos áldozattal járó összeütközés is történt, Törökország 2012-ben kérvényezte a Szövetségtől a török légvédelmi erők megerősítését. A kérésnek eleget téve az Egyesült Államok, Németország és Hollandia NATO-parancsnokság alatt fejenként 2-2 Patriot üteget telepített Törökország területére. Cserébe a török parlament 2014-ben engedélyezte az ország területeinek használatát a Szövetség szíriai és iraki műveleteihez.¹⁴⁹ Az amerikai ütegek kivonása azonban negatív lenyomatot hagyott a törökökben, ugyanis az USA csak azután jelentette be azok kivonását, miután Törökország beleegyezett az Incirlik légibázis amerikai használatába, amelyért az Egyesült Államok már régóta erőteljesen kampányolt.¹⁵⁰

Szíriával kapcsolatban a legnagyobb egyet nem értés a kurd kérdés miatt alakult ki. Törökország a szíriai Demokratikus Unió Pártját (PYD) a PKK fiókszervezeteként tartja számon, ezzel szemben az USA és a nyugati szövetségesei számára a kurdok jelentik az egyik legnagyobb ellenpólust az Aszad-rezsimmel szemben és ebből kifolyólag egyre toleránsabbak a kurd autonóm törekvésekkel kapcsolatban, ami igencsak nyomasztja Ankarát.

2015 novemberében Törökország a török-szíriai határon lelőtt egy a lékterét megsértő orosz Szu-24-es típusú vadászbombázót. Azonban a NATO 5. cikkelye által garantált kollektív biztonságunk köszönhetően Oroszország csak gazdasági szankciókkal tudott élni. Az incidens komolyan nyomatékossította Ankarában a NATO-tagsága jelentőségét a szíriai és líbiai eseményekkel kapcsolatos nézeteltérések ellenére is.¹⁵¹

A 2016-os török puccskísérletet követően Törökország és a NATO viszonya meglehetősen megromlott. Ahogyan Pénzváltó Nikolett elemzésében olvashatjuk: „*az elnöki rendszer bevezetéséről szóló népszavazás (2017. április), valamint az azt követő előrehozott parlamenti és elnökválasztás (2018. június) megnyerését szem előtt tartva a török kormánypárt a Nyugatban találta meg a szavazatmaximalizáláshoz szükséges ellenségekét.*” A konfliktus kölcsönös szankciókig fajult Egyesült Államokkal és Németországgal. Például a szíriai akciókban közreműködő német katonák az Incirlik légibázisról Jordániába vonultak, miután Törökország többször is megtagadta a német delegációk bázisra történő látogatását.¹⁵²

A legnagyobb feszültséget a felek viszonyában az okozta, hogy 2017 végén Ankara szerződést írt alá Moszkvával Sz-400-as Triumf közepes és nagy hatótávolságú rakétarendszerek vásárlásáról, amelyet az oroszok nem mellesleg pont NATO elleni

¹⁴⁸ Pénzváltó (2018) i.m. 118.o.

¹⁴⁹ Péczeli i.m. 218.o.

¹⁵⁰ Pénzváltó (2018) i.m. 118.o.

¹⁵¹ Uo. 119.o.

¹⁵² Uo. 118.o.

műveletekre terveztek. A 2,5 milliárd dollár értékű üzlet megvalósulására 2019-ben került sor. A döntés mögött két lényeges érv húzódott meg: egyrészt az Egyesült Államok nem adott el kedvező áron és feltételekkel Patriot ütegeket Törökország számára, másrészt az Oroszországtól vásárolt rakétarendszerek a NATO-tól függetlenül – akár egy esetleges ciprusi összeütközés esetén – is használhatóak.¹⁵³

Az USA komolyan ellenezte az orosz rakéták beszerzését, mert attól tartott, hogy Moszkva arra használja a Törökországnak eladott rendszereket, hogy információkat gyűjtsön az F-35-ös vadászgépekről. Így végül az amerikai kongresszus kizárta Törökországot az F-35-ös programból.¹⁵⁴ Alternatívaként a kevésbé korszerű F-16-osok megvásárlása merült fel.

2022-ben, az orosz-ukrán háború kitörésének árnyékában Svédország és Finnország csatlakozási kérelmet nyújtott be a NATO-hoz. Azonban Törökország közel egy évig a finn, másfél évig pedig a svéd csatlakozás útjában állt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy Ankara élesen kritizálja a két skandináv ország – de leginkább Svédország – kurdokhoz és a törökök által terrorista szervezetként számon tartott PKK-hoz való támogató hozzáállását. Svédországban jelentős nagyságú kurd diaszpóra él, és rendszeresen vannak olyan tüntetések, amelyeken a PKK zászlói nyilvános kitűzésre kerülnek. Ezt Törökország úgy értékelte, hogy Stockholm hozzájárul a PKK propagandájának terjesztéséhez és lehetőséget biztosít toborzásra és pénzgyűjtésre a svéd diaszpóra köreiben. Mivel a kurd kérdés igen érzékenyen érinti a török társadalom nagy részét, Erdoğan a 2023-as elnökválasztási kampányához is kiválóan fel tudta használni a svéd és finn NATO-csatlakozás blokkolását. Továbbá számos elemző szerint a bővítés feltartóztatása lehet egy kísérlet arra, hogy Ankara nyomást gyakoroljon az USA-ra az F-16-os üzlet biztosítása érdekében, valamint arra, hogy meggyőzze transzatlanti szövetségését a szíriai kurd milíciákkal kapcsolatos politikájának újragondolásáról.¹⁵⁵ Végül a török parlament 2023. március 30-án Finnországot,¹⁵⁶ 2024. január 23-án pedig Svédország csatlakozását is jóváhagyta.¹⁵⁷

¹⁵³ Uo. 120.o.

¹⁵⁴ Uo. 121.o.

¹⁵⁵ Levin, Paul: The Turkish Veto: Why Erdogan Is Blocking Finland and Sweden's Path to NATO (2023.03.08.) <https://www.fpri.org/article/2023/03/the-turkish-veto-why-erdogan-is-blocking-finland-and-swedens-path-to-nato/> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

¹⁵⁶ Kottasová, Ivana: Turkey approves Finland's NATO application, clearing the last hurdle. Sweden is still waiting (2023.03.31.) <https://edition.cnn.com/2023/03/30/europe/turkey-vote-finland-nato-membership-intl/index.html> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

¹⁵⁷ Sariyuce, Isil – Gretener, Jessie – Wilson, Kristin: Turkish parliament approves Sweden's NATO membership bid (2024.01.24.) <https://edition.cnn.com/2024/01/23/europe/turkey-vote-sweden-nato-intl/index.html> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A bővítése az Európai Unió egyik lehatékonyabb eszköze, amellyel elősegítheti a fejlődést. A csatlakozási feltételek megvalósítása és alapvető értékek birtoklása révén a csatlakozó országok előre léphetnek a fejlődés útján, miközben az EU hozzájárul a béke, a stabilitás, a gazdasági jólét, a demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása és a jogállamiság erősítéséhez, emellett elősegíti az egységes Európa megteremtését. A bővítési folyamat tehát rendkívül összetett és sokrétű, számos kihívást rejteget, amely különösen jól látható Törökország esetében, ahol a folyamat még a mai napig is zajlik és folyamatosan változik.¹⁵⁸

Törökország immár 65 éve próbál az Európai Unió teljes jogú tagjává válni, azonban nem jár sikerrel. Ennek legfőbb okai a kulturális és vallási különbségek és az ország hatalmas területi kiterjedése és lakossága, hiszen egy 85 millió fős muszlim ország felvétele a szervezet addigi struktúrájának teljes felbillenését eredményezné.

Az eddigi tendenciákat alapul véve Törökország napjainkra felhagyott a teljes jogú tagság reményével. Helyette saját pozíciójának megerősítésére törekszik, mind az Európai Unióval, mind Oroszországgal szemben. Ankara számos biztonságpolitikai konfliktust felhasznál, hogy saját érdekeit érvényesítse az EU-val szemben. Erre jó példa a menekültválság, hiszen Törökország többször fenyegetőzött azzal, hogy "megnyitja a kapukat" a menekültek előtt, ha az EU nem teljesíti kéréseit.

Mindezekről függetlenül Törökország fontos stratégiai partnere az Európai Uniónak, így lényeges lenne a felek viszonyának rendezése. A megoldás egy új integrációs forma bevezetése lehet, például speciális partnerség a teljes jogú tagság helyett.

¹⁵⁸ Prieger (2018a) i.m. 234.o.

Forrásjegyzék

Alföldy Zsigmond Péter: Az arab tavaszról röviden <https://ludovikacollegium.hu/2023/07/20/az-arab-tavaszi-roviden-i/> (A letöltés dátuma: 2024.06.10.)

Az Európai Unió Tanácsa: A stratégiai menetrend előmozdítása. A Tanács 18 hónapos programja (2023. július 1.-2024. december 31.) (2023.06.20.) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10597-2023-INIT/hu/pdf>, A letöltés dátuma: 2024.12.10.

Az Európai Unió Tanácsa 2024. második félévi magyar elnökségének programja. <https://hungarian-presidency.consilium.europa.eu/media/1ztb2e2b/2024-masodik-felevi-magyar-elnokség-programja.pdf>, A letöltés dátuma: 2024.12.10.

Balogh István – Egeresi Zoltán – N. Rózsa Erzsébet – Rada Csaba – Szalai Máté: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai. *MKI-Elemzések*, 2013/9.

Bihari Anna: Törökország új Közel-Kelet politikája és az arab tavasz. MA diplomamunka. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézete, Budapest 2012

Biró Dávid: Ahmet Davutoğlu doktrínája és a török külpolitika átalakulása. *Öt Kontinens*, 2018/2.

Bülent Aras: Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *SETA Policy Brief*, May 2009, Brief No: 32

Chaturvedi, Archana: Turkish Accession Prospects to the EU in the Current Scenario (2013.12.23.) <https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9199/working-paper-archana-chaturvedi0.pdf> (A letöltés dátuma: 2023.06.01.)

Csicsmann László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, 2013. tavasz

Csiki Varga Tamás – Egeresi Zoltán – Háda Béla – Jójárt Krisztián – Kemény János – Pénzváltó Nikolett – Tóth Péter: Bassár el-Aszad bukásának lehetséges következményei. *Kutatási Elemzések*, 2024/19.

Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016

Dr. Balázs Péter: Az Európai Unió külpolitikája. Wolters Kluwer Hungary Kft. Budapest 2019,
https://mersz.hu/dokumentum/YOV1618_163 (A letöltés dátuma: 2024.06.05.)

Dr. Kertész Dr. Váradi Szilvia: Az Európai Unió bővítésének jogi aspektusai. PhD értekezés.
Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Szeged 2013

Dr. Prieger Adrienn Dóra: Az európai integráció hatása a török igazságszolgáltatásra. Doktori
értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest 2018

Dr. Prieger Adrienn: Törökország és a NATO – régi szövetséges egy megváltozott geopolitikai
helyzetben. *Nemzet és Biztonság*, 2018/4.

Dr. Prieger Adrienn Dóra: Az Európai Unió és Törökország: Musztafa Kemál hatása az EU felé
vezető úton. *Európai Jog*, 2024/3.

Egeresi Zoltán: Mérlegen a NATO-tagállamok: Törökország. Biztonságpolitikai
Szakkollégium, Budapest, 2013,
<https://old.biztonsagpolitika.hu/index.php?&&id=16&aid=1377&title=merlegen-a-nato-tagallamok-torokorszag&load=CGILPck5t7Q> (A letöltés dátuma: 2024.10.30.)

Egeresi Zoltán: Ki mit nyer? Több mint egy évvel az EU-török „menekültügyi megállapodás”
után. *Nemzet és biztonság*, 2017/4.
https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_4_07_egeresi_zoltan_-_ki_mit_nyert_tobb_mint_egy_evvel_az_eu-torok_menekultugyi_megallapodas_utan.pdf (A
letöltés dátuma: 2024.12.21.)

Egeresi Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés
Törökországban. *Külügyi Szemle*, 2017. tél

Egeresi Zoltán: Törökország: (de)európaizálódó tagjelölt? In. Koller Boglárka-Ördögh Tibor:
Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2019

Egeresi Zoltán: Enyhülés az EU és Törökország között. *KKI Elemzések*, E-2021/15.,
https://hiia.hu/wp-content/uploads/2021/04/KE_2021_11_EU_TR_Enyhules_EU_Torokorszag_kozott_EZ.pdf
(A letöltés dátuma: 2024.05.14.)

Egeresi Zoltán: Törökország és Izrael közeledése. *KKI-elemzések*, 2022/20.

European Commission: Positive EU-Turkey agenda launched in Ankara (2012.05.17.), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_359 (A letöltés dátuma: 2024.06.11.)

European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR): Türkiye https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/turkiye_en (A letöltés dátuma: 2024.06.09.)

György Zoltán – Tőkés Tibor: Törökország és az Európai Unió kapcsolatainak fejlődése és jövője. *Economica*, XII.évf., 3-4.sz. (2021)

Hausner Gábor: *Honvédelmi alapismeretek*. Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2023
https://mersz.hu/keres/arab%20tavasz/hivatkozas/m1129hoal_105#m1129hoal_105 (A letöltés dátuma: 2024.06.11.)

Kottasová, Ivana: Turkey approves Finland's NATO application, clearing the last hurdle. Sweden is still waiting (2023.03.31.) <https://edition.cnn.com/2023/03/30/europe/turkey-vote-finland-nato-membership-intl/index.html> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

Lechner Zoltán: Törökország és a poszthegemoniális világrend. *Eurázsiai Szemle*, III. évfolyam 2023/IV. szám

Levin, Paul: The Turkish Veto: Why Erdogan Is Blocking Finland and Sweden's Path to NATO (2023.03.08.) <https://www.fpri.org/article/2023/03/the-turkish-veto-why-erdogan-is-blocking-finland-and-swedens-path-to-nato/> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

Najslová, Lucia: Törökország az arab tavaszban és az európai télben. *Pro Minoritate*, 2011/ősz

N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz. A Közel-Kelet Átalakulása*. Osiris Kiadó-Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest 2015

Paul, Amanda: Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married? (2015.07.08.) [Turkey-EU Relations: Forever Engaged, Never to be Married? | Heinrich Böll Stiftung | Brussels office - European Union \(boell.org\)](https://www.boell.org/en/2015/07/08/turkey-eu-relations-forever-engaged-never-to-be-married) (A letöltés dátuma: 2024.06.07.)

Péczeli Anna: A vonakodó szövetséges, avagy a török-amerikai kapcsolatok alakulása a NATO lencsén keresztül In. Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016

Pénzváltó Nikolett: Törökország és az Európai Unió – érdekek és értékek hálójában. In. Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2016

Pénzváltó Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig – feszültséganalógiák. *Nemzet és Biztonság*, 2018/3.

Pénzváltó Nikolett: Az Európai Unió és Törökország 2016. márciusi migrációs nyilatkozatának négyéves mérlege. *Horizont*, 2020/17.

Pénzváltó Nikolett: *Törökország orosz rulettje*. MCC Press, Budapest, 2022

Sariyuce, Isil – Gretener, Jessie – Wilson, Kristin: Turkish parliament approves Sweden's NATO membership bid (2024.01.24.) <https://edition.cnn.com/2024/01/23/europe/turkey-vote-sweden-nato-intl/index.html> (A letöltés dátuma: 2024.11.19.)

Siska Katalin: Gondolatok a török külpolitika 21. századi útkereséséről. *JURA*, 2018/1.

Speech Delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey, in the University of London School of Economics and Political Science, 2013.03.07. <https://www.mfa.gov.tr/speech-delivered-by-h-e-ahmet-davutoglu-minister-of-foreign-affairs-of-turkey-in-the-university-of-london-school-of-economics.en.mfa> (A letöltés dátuma: 2024.10.13.)

Szigetvári Tamás: EU-török vámunió: működik-e a „török modell”? *Külgazdaság*, LIX évf., 2015 július-augusztus

The NATO-EU Strategic Partnership <https://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf> (A letöltés dátuma: 2024.11.10.)

Tongori Zsófia: Törökország szerepe az Európai Unió energiabiztonságában – Ankara földgáztranzitban rejlő lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés szerzői ismertetője. Budapest 2020

Tugce Kilic: A menekültügyi politika Európai Unión kívülre helyezése. A Törökországgal kötött egyezés és annak hatása a Balkánra. *Állam- és jogtudomány*, LX. évfolyam – 2019 – 4. szám

Türke András – Varga Gergely – Gazdik Gyula – Tólas Péter – Csiki Tamás – Molnár Ferenc: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. *Nemzet és Biztonság*, 2011. április

Yunus Emre Enstitüsü: Yunus Emre Institution [Yunus Emre Institute | Türkiye - Merkez](#) (A letöltés dátuma: 2024.10.14.)